

Willem Peeters

De Geschiedenis van Spanje in Vogelvlucht

Casa Cultural

Inleiding

Spanje heeft een rijke geschiedenis. In de prehistorie was het de laatste toevluchtshaven van de neanderthalers en herbergde het de cro-magnonmensen - onze voorouders - die de prachtige schilderijen aanbrachten in de grotten van Altamira. Later vestigden zich op het Iberisch schiereiland de handeldrijvende Foeniciërs en Grieken en vochten de Carthagers er met de Romeinen de Tweede Punische oorlog uit. De daaropvolgende Romeinse bezetting duurde vele eeuwen en beïnvloedde de cultuur van Spanje diepgaand. Na de Romeinen namen de Visigoten bezit van het Iberisch schiereiland, op hun beurt gevolgd door de Moren waarna een weergaloze culturele bloeitijd aanbrak. Vele eeuwen nadien veroverden de christelijke koningen uit Castilië en Aragón het schiereiland (de Reconquista) en vestigden Carlos I (keizer Karel V) en Felipe II een wereldrijk vooral door hun veroveringen in Amerika. Na een lange periode van neergang begon in de negentiende eeuw het gevecht tussen het oude regime en het liberalisme. Het anarchisme schoot wortel en het voorspel tot de Burgeroorlog van 1936-1939 begon. Deze oorlog trok sporen tot in het heden en bracht Spanje bijna veertig jaar dictatuur.

Deze geschiedenis in vogelvlucht omspannt de periode vanaf de prehistorie tot aan het einde van de Spaanse Burgeroorlog.

© Casa Cultural (www.casacultural.nl)

Amsterdam, januari 2015

Atapuerca en Altamira 1.2 mln – 4000 BC

In de Sierra de Atapuerca, nabij de stad Burgos, zijn overblijfselen gevonden van de oudste inwoners van het Iberisch schiereiland. Daar leefde 800.000 jaar geleden homo antecessor, een van de laatste gemeenschappelijke voorouders van de cro-magnonmens en neanderthaler. Homo antecessor was ongeveer even groot en zwaar als homo sapiens, maar zijn hersenvolume was met 1000 cm³ beduidend kleiner dan dat van ons (1350 cm³). Uit kerven op de fossielen is vrijwel zeker af te leiden dat homo antecessor kannibalisme bedreef. Ook is melding gemaakt van de vondst van een kaak die op 1.2 miljoen jaar oud wordt geschat.

Ongeveer 50.000 jaar geleden begon homo sapiens aan zijn tocht vanuit het oosten richting Europa en bereikte het Iberisch schiereiland via de Cantabrische en Catalaanse kust, respectievelijk aan het westelijk en oostelijk uiteinde van de Pyreneeën. Deze binnendringers, de cro-magnonmensen, leefden net als elders in Europa ongeveer 25.000 jaar samen met de neanderthalers. Neanderthalers waren kleiner dan homo sapiens, maar veel sterker en ook hun hersenvolume was groter. Of ze een taal hadden, blijft in het duister en ook over de vraag of zij zich hebben gemengd met hun burens bestaat nog altijd discussie. De neanderthalers, waarvan de jongste resten gevonden zijn in de buurt van Gibraltar, stierven ongeveer 24.000 jaar geleden uit. Meest waarschijnlijke oorzaak ervan is dat homo

sapiens toch wat slimmer was als het om voedselvergaring ging en de neanderthalers van honger het loodje legden.

De de cro-magnonmensen bewoonden tussen 35.000 - 10.000 BC het schiereiland en dat was de tijd waarin zij, net als hun verwanten bij Lascaux in Frankrijk, bij Altamira in Noord-Spanje hun schitterende schilderijen aanbrachten op de

wanden van grotten waarin zij leefden. De schilder Pablo Picasso schijnt bij het zien van de grotschilderingen van Altamira te hebben uitgeroepen: 'Después de Altamira, todo parece decadente' (Na Altamira lijkt alles decadent).

Rond 10.000 BC vond er een belangrijke omwenteling plaats in de menselijke geschiedenis. In het Midden-Oosten vestigden jager-verzamelaars zich op vaste plaatsen in landbouwgemeenschappen en ontwikkelden de techniek van het pottenbakken. Stedelijke kernen ontstonden niet lang daarna evenals handelsstromen. Deze zogeheten neolithische revolutie verspreidde zich in westelijke richting en heeft tal van indrukwekkende sporen achtergelaten. De oudste neolithische resten gevonden op het Iberisch schiereiland dateren uit ongeveer 5500 BC.

Pre-Romeinse volkeren 4000 – 200 BC

Rond 3000 BC begon de bronstijd en ontwikkelde zich de metallurgie. Eerst werd het makkelijk winbare koper gebruikt waarna de uitvinding van het brons - de legering van koper en tin - volgde. In vergelijking met andere Mediterrane landen is Spanje rijk aan minerale grondstoffen zoals ijzer, tin, lood, koper en zilver. Deze rijkdom werd niet alleen geëxploiteerd door de autochtone bevolking, maar trok ook andere volkeren aan.

In het zuidoosten van Spanje zijn resten gevonden van de uit de Bronstijd daterende *El Argar* cultuur (rond 1.500 BC). Een volk dat een hoge perfectie had bereikt in de metaalbewerking. Deze cultuur is hoogst waarschijnlijk voortgesproten uit de nog oudere cultuur van *Los Millares* (3100 – 2200 BC) die verspreid was over het zuidoostelijk deel van Spanje. Onopgelost is het raadsel van het verdwijnen van de El Argar cultuur. Er zijn geen aanwijzingen van oorlogen of rampen en misschien kwam deze cultuur aan zijn einde onder invloed van de aan het begin van de IJzertijd binnendringende volkeren. Rond 1200 BC begon het ijzer aan zijn opmars door Europa en het waren de Kelten die, komend vanuit Frankrijk, dit metaal introduceerden in het Iberisch schiereiland. De Keltische invasie vond plaats in twee golven, een eerste aan het eind van het tweede millenium BC en een tweede vanaf het begin van de achtste eeuw BC. De Kelten verspreidden zich over het noordelijk deel van Spanje - welhaast zeker op zoek naar tin - en vermengden zich deels met de Iberos tot Celtiberos.

De Iberos bewoonden het gehele Levantijnse deel van het Iberisch schiereiland. Over de vraag waar zij vandaan kwamen, bestaat verschil van mening. Eén theorie stelt dat zij afkomstig zijn uit meer oostelijke streken en zich rond 5000 BC in Iberia vestigden.

Anderen beweren dat zij afkomstig zijn uit Noord-Afrika. En een derde theorie gaat ervan uit dat zij afstammelingen zijn van de cro-magnonmensen. In elk geval hadden de Iberos een hoog ontwikkelde cultuur waarvan het beroemde kunstwerk *La Dama de Elche* getuigt, dat te bezichtigen is in het Museo Arqueológico Nacional de España te Madrid.

In het uiterste zuiden van Spanje nabij Huelva bevinden zich in de Sierra Morena de mijnen van Rio Tinto. Deze tot op de dag van vandaag belangrijke mijnen bevatten koper, ijzer en magnesium en werden vanaf het einde van de bronstijd tot ongeveer 500 BC geëxploiteerd door de *Tartessos*. Aan de noordzijde van het gebied dat beheerst werd door de Tartessos, nabij de huidige stad Linares, bevond zich Cástulo als centrum van mijnbouw die al begon in de bronstijd en die zich volgens de Griekse geschiedschrijver Artemidoro aan het begin van de zesde eeuw BC ontwikkeld had tot een van de belangrijkste steden in de regio.

Ten tijde van de Keltische invasie (vanaf 1200 BC) arriveerden aan de Levantijnse kust de Foeniciërs. Het waren zeevaarders en handelaars, die de kusten van het huidige Libanon en Syrië bevolkten. Zij hadden geen veroveringen in de zin, maar wilden voet aan de grond krijgen om kleine bedrijfjes te stichten en om handel te drijven. Rond het begin van de elfde eeuw BC begon dit het karakter te krijgen van kolonisatie en werd op een geïsoleerde plaats de stad Gádir gesticht, later Gades genoemd en nu bekend als Cádiz, die daarmee de oudste stad van West-Europa is.

De Grieken begonnen hun koloniale expansie in Iberia pas in de achtste eeuw BC, ruim na de Foeniciërs. Rond 600 BC drongen zij vanuit de stad Massalia, het huidige Marseille, het Ibersich schiereiland binnen, waar zij de stad Ampurias ofwel Emporion stichtten, waarvan resten te vinden zijn nabij de golf van Rosas. De invloed van de Grieken reikte tot aan de monding van de Ebro. Na in de eerste Punische oorlog te zijn verslagen door de Romeinen (236 BC), vestigden de Carthagers zich in het zuidoosten van het Iberisch schiereiland. In 227 BC stichtten de Carthagers de stad Qart Hadasht (Ciudad Nueva), het huidige Cartagena. Dit werd de basis voor de Carthaagse veroveringsveldtochten onder leiding van Hannibal waarmee de tweede Punische oorlog werd ingeluid (218 - 202 BC).

Voor de komst van de Romeinen was het Iberisch schiereiland een ware lappendeken van volkeren met een verschillende origine die ruwweg leefden in vier zones. Eén met een Indo-Europees karakter in het noordwestelijke deel, bewoond door de *Celtas* (Kelten), een tweede zone in het oosten en zuidoosten met een duidelijk mediterrane cultuur, waarvan de *Turdetanos* en de *Iberos* belangrijke exponenten waren en een overgangszone waarin sprake was van een gemengde cultuur die van de *Celtiberos*. De vierde zone was die van de *Vascones* (Basken).

Romeinen 200 BC – 410 AC

De verovering van het Iberisch schiereiland door de Romeinen heeft tweehonderd jaar geduurd. Een langdurige verovering in vergelijking met die van de Moren, die negenhonderd jaar later bijna het gehele schiereiland binnen twee decennia jaar in handen wisten te krijgen. De Romeinen gingen de confrontatie met de eerder binnengedrongen Carthagers en de inheemse Iberiërs niet aan met een vooropgezette en uitgewerkte strategie. Er was meer sprake van reacties op gebeurtenissen en omstandigheden die zich aan hen voordeden. Wel hadden zij weet van de rijkdom aan mineralen en ertsen in de Iberische bodem en alleen al daarom bevochten de Romeinen de Carthagers die evenzeer uit waren op exploitatie ervan.

Na afloop van de Tweede Punische oorlog in 202 BC stichtten de Romeinen twee provincies in Hispania als onderdelen van hun imperium: *Hispania Ulterior* en *Hispania Citerior*. Vervolgens drongen zij dieper door in het schiereiland en vochten diverse oorlogen uit met de oorspronkelijke bewoners die tegen hen in opstand kwamen.

De Celtibersiche oorlogen werden gevoerd in het noordoostelijk deel van het Schiereiland en eindigden met het beleg en de verwoesting in 134 BC van de stad Numancia, nabij Soria. In het Atlantisch gedeelte van het Iberisch schiereiland, Lusitania, ontpopte Viriato zich als leider van de opstanden tegen de Romeinen. Van hem wordt aangenomen dat hij lid was van een van de adellijke Lusitaanse families, zij het dat hij ook best een lokale bendeleider kan zijn geweest, maar dan wel een van formaat. Viriato bouwde een Lusitaans front op tegen de Romeinen en versloeg hen enkele keren in de strijd. In 139 BC, op het hoogtepunt van zijn macht als *rey de Hispania meridional* (koning van zuidelijk Hispania) werd Viriato vermoord, waarmee een einde kwam aan het Lusitaanse verzet tegen de Romeinen.

Toen de Romeinen rond het midden van de tweede eeuw BC aan de verovering van het noordwesten van het Iberisch schiereiland begonnen, troffen zij een aantal Iberische stammen aan: zoals de *Vascones* (Basken) de *Cantabros* en ten westen van hen wonende *Astures*, die geen enkele vorm van gezag kenden en zich hevig verzetten tegen de Romeinen. Het duurde van 150 tot 19 BC voordat de Romeinen behalve de hierboven genoemde stammen ook de ten zuidoosten van het Cantabrisch gebergte levende *Turgones* en *Vacceos* hadden onderworpen in de zogeheten Cantabrische oorlogen. De Romeinen opereerden daarbij vanuit de door keizer Augustus gestichte stad Asturica Augusta, het huidige Astorga.

De Romanisering van het Iberisch schiereiland is een langdurig proces geweest, dat begon met de eerste veroveringen in de tweede eeuw BC en voortduurde tot aan het ineensinken van het Romeinse gezag aan het begin van de vijfde eeuw. In geheel Spanje, behalve in het Baskenland, werd door de Romeinen het Latijn geïntroduceerd. Het Iberische schrift en alfabet verdwenen al in de eerste helft van de eerste eeuw. Beheersing van het Latijn was vereist om het Romeinse burgerschap te verwerven. De opkomst van het christendom werd in eerste instantie vergemakkelijkt door de tolerante houding die de Romeinen aannamen tegenover spirituele invloeden vanuit het oosten - waaronder het christendom - die zij beschouwden als eendagsvliegen. Of het christendom zijn weg naar het Iberisch Schiereiland vond vanuit Rome of via Afrika, zal wel altijd onderwerp van debat blijven, evenals het tijdstip waarop de opmars van deze religie in Spanje begon.

Het Romeinse bestuursmodel dat in Spaanse bevolkingskernen werd geïntroduceerd richtte zich in het algemeen niet op religieuze en politieke gebruiken van de onderworpen volkeren. Voor de Romeinen stond het innen van belasting en de rekrutering van soldaten op de eerste plaats. Typerend voor deze bestuurscultuur was de focus op stedelijke samenlevingen. Nauw verbonden aan de urbanisatie van Spanje naar Romeinse snit was de introductie van het Romeinse recht, dat in meer algemene zin een van de hoekstenen is van onze westerse beschaving. Tijdens, maar vooral na de verovering van het Iberisch schiereiland, begonnen de Romeinen aan grootscheepse mijnbouw en ontwikkeling van geïrrigeerde landbouw. Al deze activiteiten brachten enorme handelsstromen teweeg tussen Spanje en Italië. Handel kan niet zonder infrastructuur en de Romeinen waren in de aanleg ervan ware meesters. De meest in het oog springende bouwwerken zijn het weggennet met zijn vele bruggen, de aquaducten en de stuwdammen.

De Romanisering vond niet overal tegelijk plaats en drong ook niet overal even sterk door. Het proces begon in de provincies Baetica en de oostelijke delen van Cartaginensis en Tarraconensis, waar al urbanisatiekernen bestonden uit de preromeinse tijd. In andere delen drong de romanisering later door en hield het gebruik van de inheemse taal zelfs stand, zoals in het Baskenland. Het vehikel dat het meest heeft bijgedragen aan de romanisering van het Iberisch schiereiland was het Romeinse leger, vooral gedurende de periode van vier eeuwen van vrede waarin het leger niet zozeer de rol vervulde van die van een bezetter, maar van een beschermer van de burgers van het Iberisch schiereiland tegen aanvallen van buitenaf.

Vandalen en Visigoten 410 – 720

In het jaar 409 trok een alliantie van 'Barbaren' de Pyreneeën over en het Iberisch schiereiland binnen. Deze alliantie bestond uit twee volkeren van Germaanse oorsprong: de Vandalen, de Sueven en een steppevolk van mogelijk Iraanse oorsprong, de Alanen. Deze indringers trokken plunderend over het schiereiland en zorgden voor chaos waaraan door de Visigoten – op verzoek van de Romeinen – een eind werd gemaakt. Rond het jaar 470 waren de Visigoten heer en meester op het Iberisch schiereiland en de Romeinen geheel verdrongen.

De Visigoten hingen het arianisme aan, een variant van het christendom. Het arianisme kent in de heilige drie-eenheid alleen aan de Vader goddelijke status toe. De Zoon is slechts eerste onder de schepselen. Op het Iberisch schiereiland werden dus na de komst van de Visigoten twee tegengestelde versies van het christendom gepraktiseerd, elk met zijn eigen clerus, concilies en liturgie.

De Visigotische koningen waren uiteraard arianen, maar toonden zich over het algemeen tolerant ten opzichte van katholieken. Katholieken bekeerden zich tot het arianisme en andersom. Het was koning Recaredo die na zijn troonsbestijging in 587 overging tot het katholicisme en twee jaar later verhief het concilie van Toledo het katholicisme tot staatsgodsdienst. De overgang naar het katholicisme pakte slecht uit voor de Joden, want zij werden daarna veel intensiever vervolgd dan in de periode van het arianisme.

Uitgave van het Liber Iudiciorum uit 1600

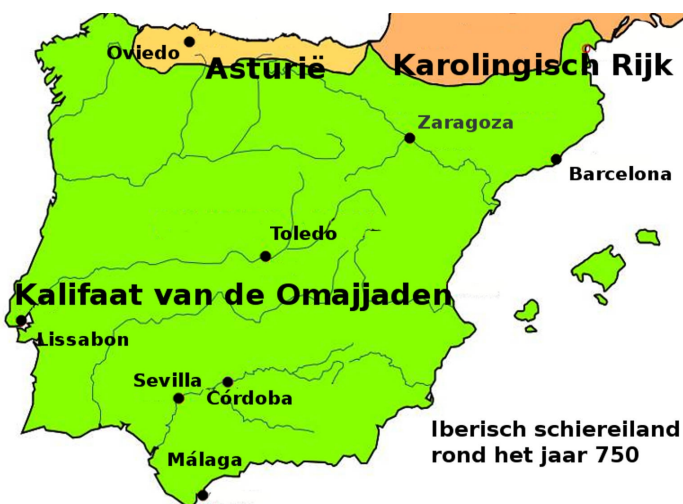
Vóór de Visigotische periode bestond er niet zoiets als het concept van Spanje, er waren slechts provincies die elk op zich onder Romeins bestuur stonden. Maar de Visigoten slaagden erin om het gehele Iberisch schiereiland onder één bestuur te brengen. Koning Recesvinto bundelde in 654 het vele wetgevende werk van zijn voorgangers en hemzelf in het Liber Judiciorum, de kroon op een voor die tijd in Europa ongehoorde poging om de eenheid van land en recht te doen samenvallen. Het Liber Judiciorum zou nog eeuwenlang een rol van betekenis blijven spelen. Aan het einde van de zesde en gedurende de zevende eeuw vormde Sevilla het culturele middelpunt van het Visigotische rijk, waarin bisschop Leandro een vooraanstaande rol speelde. Onder Leandro's jongere broer en opvolger Isidoro, die de bisschopszetel van Sevilla veertig jaar zou bezetten, bereikte de Visigotische cultuur haar hoogtepunt.

Moorse overheersing 720 – 1030

In 710 stak een Moors leger van 9.000 Berbers onder aanvoering van Tariq Ibn Ziyad, de straat van Gibraltar over en begon aan een veroveringstocht die in slechts veertien jaar vrijwel het gehele Iberisch schiereiland onder Moors bewind bracht. Het werd een provincie van het Moorse kalifaat van de Omajjaden onder de naam van al-Andalus. In 721 werden de Moren verslagen in de slag van Covadonga (nabij Oviedo). Deze veldslag vond zijn oorzaak in een opstand van de christelijke Asturiaanse elite onder leiding van de Visigoot Pelayo. De Moren trokken zich terug uit dit onherbergzame gebied en Pelayo werd uitgeroepen tot koning van Asturië. Pelayo wordt wel beschouwd als de eerste Reconquistador. Met de term Reconquista wordt de 'herovering' van Spanje door de christenen van Spanje op de Moren aangeduid.

Tegenslagen voor de Moren waren ook de nederlagen tegen de Franken in de veldslagen bij Toulouse (721) en in de beroemde slag bij Poitiers in 732, waar Charles Martel het Arabische leger vernietigde. Natuurlijk is de nederlaag van de Moren bij Poitiers voor de Moren

een gevoelig verlies geweest, maar het heeft hen er niet van weerhouden om ook daarna de Franken aan te vallen op eigen bodem om al-Andalus uit te breiden.

Pogingen die uiteindelijk strandden omdat het uitvechten van interne twisten, veroorzaakt door Berber-opstanden, teveel energie kostte. Niet Charles Martel, maar opstandige Berbers hebben verhindert dat het christelijke Europa werd geïslamiseerd. Uiteindelijk werden de interne conflicten beslecht door Abd al-Rahman I die in 756 het emiraat van Córdoba stichtte.

Abd al-Rahman I ontpopte zich als een gematigd en grootmoedig heerser die voorkwam dat het islamitische al-Andalus uiteenviel. Uit eerbied voor islamitische tradities en ook om politieke complicaties te voorkomen waagde hij het niet zich de titel van kalief aan te meten. Onder zijn bewind kwam Córdoba tot bloei en werd het opgesierd met prachtige tuinen en gebouwen. Volgens een oude legende zijn alle palmen op het Iberisch schiereiland afkomstig van de ene en eerste palm die Abd al-Rahman I in zijn tuin liet planten. Hoogtepunt was ongetwijfeld het in aanbouw nemen van de bouw van de Moskee van Córdoba. Abd al-Rahman I regeerde tot 788. Na de dood van Abd al-Rahman I volgde een instabiele periode van opstanden totdat in 929 emir Abd al-Rahman III zich de titel van kalief aanmat en zich daarmee losmaakte van het kalifaat van Bagdad. Het kalifaat van Córdoba vormt het politieke en culturele hoogtepunt van de islamitische beschaving in al-Andalus. Het werd op strikt centralistische wijze bestuurd en zo vormde zich een enorm leger van ambtenaren dat zich vestigde in de stad Medina al-Zahra, gelegen op enkele kilometers ten westen van Córdoba. Medina al-Zahra was geheel gebouwd volgens een gepland schema en de grootste in één keer opgetrokken urbanisatie in het Middellandse Zeegebied.

Gedurende de achtste en negende eeuw breidde het koninkrijk Asturië zich uit in zuidelijke richting en maakte zich meester van wat wel de woestijn van de Duero wordt genoemd. Een soort van niemandsland ontstaan door de zich terugtrekkende Berbers. Rond 910 viel Asturië uiteen en ontstond het koninkrijk León rond de gelijknamige stad, dat in het oosten grensde aan het sinds 824 in opkomst zijnde koninkrijk Pamplona.

Pamplona was daarvoor een graafschap dat deel uitmaakte van de Spaanse Mark, een door Charlemagne beheerst buffer-

gebied tussen zijn Frankische rijk en het Moorse emiraat. Ook de graafschappen Aragón en Barcelona waren gelegen in deze bufferzone. In 932 werd in het meest oostelijk deel van het koninkrijk León door koning Ramiro II het krachtige graafschap Castilië geformeerd, dat geregeerd werd door Fernán González.

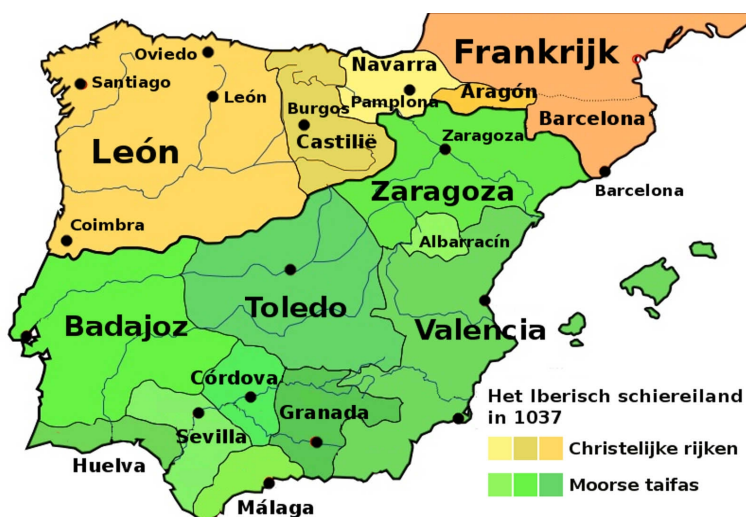
Dit vertoon van christelijke macht lokte een reactie uit van de kalief van Córdoba, Abd al-Rahman III, die optrok tegen de christelijke rijken maar in 939 door een gezamenlijk leger van de christelijke vorsten verslagen in de slag bij Simancas. Vanaf 941, het jaar waarin een vredesovereenkomst werd getekend, bleven er schermutselingen plaatsvinden tussen christenen en Moren, waarbij de grens tussen hun rijken weliswaar fluctueerde, maar niet wezenlijk werd gewijzigd.

Wel consolideerden de christelijke vorsten hun posities, een situatie die duurde tot aan de opkomst van de Moorse heerser Almanzor. Hij regeerde met ijzeren vuist over het kalifaat en ondernam meer dan vijftig *aceifas* ofwel strafexpedities tegen de christelijke rijken in het noorden, waarbij delen van het Duerodal werden heroverd. Almanzor overleed in 1002 en vanaf dat moment boette het kalifaat aan kracht in ten gevolge van oploeiende interne twisten.

Het tegenovergestelde gebeurde aan de andere kant van de grens, waar in 1004 Sancho Garcés III, ofwel Sancho de Grote aan het bewind kwam in Pamplona. Sancho slaagde erin om zijn rijk zowel naar het westen als naar het oosten uit te breiden. In oostelijke richting tot aan het graafschap Barcelona en in het westen verwierf hij niet alleen zeggenschap over Castilië, maar legde ook het koninkrijk León vazalschap op. Tegenover dit machtige Pamplona lag dus een door interne twisten verscheurd kalifaat dat rond 1030 uiteenviel in een aantal kleinere rijken, de *reinos de taifas*, waarmee de machtsverhouding op het Iberisch schiereiland leek te zijn verschoven ten gunste van de christenen. Maar na de dood van Sancho de Grote in 1035 wijzigde de situatie in het noorden zich. Zijn rijk werd verdeeld en tussen zijn erfgenamen ontwikkelde zich een bittere strijd.

Taifas, Almoraviden en Almohaden 1030 – 1470

Met de verdwijning van het centrale gezag van het kalifaat van Córdoba in 1031 viel het drie eeuwen lang oppermachtige Moorse al-Andalus uiteen in een groot aantal koninkrijkjes, de zogenaamde *reinos de taifas*. Het woord taifa is Arabisch en heeft in het Spaans o.a. de betekenis van troep of bende. De grenzen tussen deze zelfstandige gebieden waren niet nauwkeurig vastgelegd en veranderden voortdurend vanwege de onderlinge strijd, waarbij de regionale heersers beurtelings de hulp inriepen van Moorse collega's of van christelijke leiders. Ook in het christelijke noorden was op dat moment sprake van versnippering door de opdeling van het koninkrijk Pamplona dat na de dood van Sancho de Grote in 1035 werd gesplitst in Pamplona (ofwel Navarra), Aragón en het graafschap Castilië. Nog lang werd er strijd gevoerd om de heerschappij in het noorden, waaruit de koninkrijken Castilië, dat op termijn León zou opslokken, en Aragón als overwinnaars te voorschijn kwamen.

In 1085 werd de stad Toledo door Alfonso VI van Castilië ingenomen. Daarmee verschoof het machtsevenwicht op het schiereiland dusdanig dat de heersers van de taifas zich genoodzaakt zagen de hulp in te roepen van hun geloofsgenoten, de Almoraviden, een Berberstam die in Noord-Afrika sterk in opkomst was gekomen. Gedurende een lange periode ontwikkelde al-Andalus zich in feite tot een provincie van het Berberrijk en werd het gebied geregeerd vanuit Marrakesh. Toledo bleef weliswaar in christelijk bezit, maar in 1102 viel Valencia in handen van de Almoraviden, de stad die in 1094 was ingenomen door Rodrigo Díaz de Vivar, beter bekend als El Cid. Hij is de icoon van de strijd van christenen tegen de Moren en was een zeer bekwaam veldheer die echter niet altijd even loyaal was aan zijn heer, koning Alfonso VI. In 1118 sloeg koning Alfonso I van Aragón, de Strijdvaardige, een beleg voor de stad Zaragoza en dwong deze tot overgave. Hij verkreeg daarmee de titel van koning van Zaragoza en maakte de stad tot regeringszetel van zijn gehele koninkrijk.

Vanaf 1145 nam de kracht van de Almoraviden af en verbrokkelde al-Andalus opnieuw in een aantal zelfstandige koninkrijken (tweede periode van de Reinos de Taifas). Deze onzekere periode duurde tot 1170 toen een invasie plaatsvond door een andere Berbergroepering, de Almohaden, onder aanvoering van Yusuf I die Sevilla tot hoofdstad van zijn imperium maakte. Yusuf I omringde zich met tal van geleerden, schrijvers en filosofen waaronder de twee wellicht belangrijkste van alle denkers uit de Moorse periode, Ibn Tufayl en Averroës. Gedurende de vijf jaar van zijn verblijf in al-Andalus handhaafde Yusuf vrede en stabiliteit. Hij nam ook het initiatief tot de bouw van diverse bouwwerken in Sevilla, waaronder het Alcázar.

De opvolger van Yusuf I, Yaqub, trok met grote legers richting al-Andalus om de steeds verder oprukkende christenen tegen te houden, maar het was pas in 1195 dat er sprake was van een serieuze confrontatie. Bij Alarcos, ten noorden van Córdoba, troffen de legers elkaar en leden de christelijke troepen een zware nederlaag. Na de dood van Yaqub in 1199 taande de macht van de Almohaden en het was in 1212 dat zij door een gecombineerd leger van León, Castilië, Navarra en Aragón een definitieve slag werd toegebracht in de veldslag van Las Navas de Tolosa, een plaats ten noord-oosten van Córdoba. Deze overwinning wordt beschouwd als het definitieve keerpunt in de Reconquista.

Na de nederlaag bij Navas de Tolosa werden de Almohaden geleidelijk aan teruggedreven en viel al-Andalus opnieuw uiteen in taifas die een gemakkelijke prooi waren voor de christenen. Vanaf dat moment nam koning Fernando III van Castilië het heft in handen. Fernando III, die als dank voor zijn vele veroveringen de bijnaam de Heilige kreeg, kwam in 1230 aan de macht nadat een heftig conflict om de troon van León in zijn voordeel was beslecht. Castilië en León vormden vanaf dat moment een geheel: de kroon van Castilië.

Fernando's bestuurlijke kwaliteiten stonden garant voor het zorgvuldig innen van belastingen, wat hem in staat stelde de Reconquista in volle omvang te hervatten. Hij veroverde belangrijke steden als Jerez de la Frontera, Córdoba, Jaén en Sevilla. Ook door Jaime I, koning van Aragón werden belangrijke overwinningen geboekt op de Moren. Gedurende zijn drieënzestigjarige regeerperiode heeft Jaime I zijn naam als Veroveraar met recht gevestigd door Mallorca, Ibiza, Valencia en Denia in te nemen. Grensgeschillen tussen Castilië en Aragón werden beslecht met het verdrag van Almizra (1244). Daarmee kreeg Castilië Murcia in handen en directe toegang tot de Middellandse Zee.

In 1252 volgde Alfonso X zijn vader Fernando III op als koning van Castilië. Hij is de geschiedenis ingegaan als Alfonso de Wijze en was een van de belangrijkste vorsten die het Iberisch schiereiland heeft gekend. Hij bouwde de *Escuela de Traductores* ofwel vertalersschool in Toledo uit tot kenniscentrum waarin Spaanse, Hebreeuwse en Arabische wetenschappers en taalkundigen samenwerkten om geschriften uit de Griekse en Arabische wereld te vertalen in het Latijn. Toledo groeide in die tijd uit tot een prominente verbindingsschakel tussen Oost en West. Van zijn hand zijn ook de *Siete Partidas*, een belangrijke unificatie van de Castiliaanse wetgeving. In 1264 nam Alfonso X de stad Cádiz in, waarmee een voorlopig einde kwam aan de Reconquista. Alleen restte er voor Castilië nog de verovering van Granada. Delen ervan wist Castilië in de loop van 1264 tot 1344 in handen te krijgen, maar het duurde tot 1482 voordat de definitieve aanval op Granada werd ingezet.

De katholieke vorsten 1470 – 1516

In de geschiedenis van Spanje hebben huwelijken tussen leden van koninklijke families altijd een grote rol gespeeld om hun macht te vergroten. Op die manier wist Sancho de Grote aan het begin van het tweede millennium zijn koninkrijk Pamplona aanzienlijk uit te breiden en lijfde Aragón in de dertiende eeuw het graafschap van Barcelona in. Maar het meest spectaculaire voorbeeld van een dergelijke machtsuitbreiding is het huwelijk van Isabel I de Castilla met Fernando II de Aragón in 1469. Door deze echtverbintenis werden de twee grote rijken op het Iberisch schiereiland aan elkaar geklonken en ontstond het moderne Spanje. Isabel I en Fernando II waren overigens verre familie van elkaar: Juan I de Castilla en Leonor de Aragón, die een eeuw eerder in het huwelijk traden, waren hun gemeenschappelijke overgrootouders.

Isabel I was een halfzuster van koning Enrique IV (bijgenaamd de Impotente) die gehuwd was met Juana de Portugal. Haar oudere broer, Alfonso, was naar voren geschoven als kroonpretendent omdat een aantal edelen het recht op de troon van Enrique's dochter Juana bestreden. Volgens hen zou Juana een onecht kind zijn, verwekt door de edelman Beltrán de la Cueva, vandaar dat zij Juana la Beltraneja werd genoemd. In het conflict dat zich ontwikkelde tussen Enrique IV en zijn halfbroer Alfonso bevond Isabel zich in een lastige positie. Zij steunde de aanspraken van haar broer op de troon, maar besepte dat zij de koning niet openlijk kon afvallen.

Isabel I de Castilla
1451-1504

Toen de nog jonge Alfonso overleed en Isabel naar voren werd geschoven als kandidaat voor de troonopvolging, deed zij een geslaagde poging om de vrede tussen de rebellen en Hendrik IV te bewerkstelligen. Dat gebeurde door af te zien van een aanval op de positie van de koning bij leven, in ruil waarvoor Hendrik haar zou aanwijzen als wettelijke opvolger in plaats van zijn dochter Juana la Beltraneja. Dit werd vastgelegd in het zogeheten *Pacto de los Toros de Guisando*, waarin de koning de rechten op de troon overdroeg aan Isabel onder voorwaarde dat zij niet zou huwen zonder zijn toestemming. Duidelijk werd dat er met Isabel een troonpretendent was aangetreden die zich onderscheidde door een helder politiek inzicht en doorzettingsvermogen.

Fernando II de
Aragón
1452-1516

Isabel hield zich niet aan de met haar vader gemaakte afspraken en trouwde in 1469 in het geheim met de kroonprins van Aragón, Fernando II, waarop Enrique de rechten op de troon toewees aan Juana la Beltraneja. Omdat onder de burgers van Castilië in die tijd een groot verlangen leefde naar rust in het koninkrijk na vele jaren van onderlinge vetes, was het niet vreemd dat er steun groeide voor Isabel, van wie men verwachtte dat zij orde zou kunnen scheppen in het land. In december 1474 werd Isabel uitgeroepen tot koningin van Castilië. Met haar man sloot zij een overeenkomst waarin de positie van Fernando gelijkwaardig werd gesteld aan die van Isabel. Deze innige verstrengeling van Castilië en Aragón manifesteerde zich in de uitdrukking *Tanto monta, Isabel como Fernando; tanto monta, Fernando como Isabel* (Isabel of Fernando, het is om het even).

De successieoorlog die uitbrak tussen de Portugezen die de rechten van Enrique's dochter Juana la Beltraneja verdedigden (de *enriquinos*) en de aanhangers van Isabel (de *isabelinos*) eindigde met het *Pacto de Alcaçovas*, waarin bepaald werd dat de Portugezen afzagen van hun rechten op de Castiliaanse troon. Daarmee kwam definitief een eind aan de aspiraties van Juana la Beltraneja.

Isabel I en Fernando II – die in 1479 zijn vader Juan II was opgevolgd als koning van Aragón – besloten in 1482 het laatste Moorse bolwerk Granada te veroveren, wat pas lukte in 1492 toen de Moorse sultan Boabdil zich overgaf. Als beloning voor het afronden van de Reconquista werden Isabel en Fernando in 1496 door paus Alexander VI getooid met de eretitel *Reyes Católicos* (katholieke vorsten).

Het bestuur van de katholieke vorsten is van grote betekenis geweest voor de institutionele hervormingen van het land en tijdens hun regeerperiode kwamen de veroveringen in Amerika op gang. In 1503 werd het *Casa de Contratación* te Sevilla opgericht dat tot taak had de tochten naar de nieuwe wereld en de exploitatie van deze gebieden te reguleren. Al in 1501 verbood Isabel het tot slaaf maken van de inboorlingen, een verordening die uitmondde in het systeem van de *encomiendas*. Aan kolonisten, de *encomenderos*, kon het recht toegekend worden om indianen voor zich te laten werken, die zij geacht werden rechtvaardig te behandelen en te kerstenen. Een goedbedoeld systeem dat echter van lieverlee ontaardde in regelrechte slavernij. Met Portugal werd het *Pacto de Tordesillas* gesloten dat de tot dan toe onontdekte wereld verdeelde in voor elk van hen twee gelijke delen.

Casa de Contratación te Sevilla

Het bestaan van de joodse minderheid was aanleiding voor Isabel en Fernando om in 1480 de Spaanse Inquisitie in te stellen en in 1492 een verordening uit te vaardigen, het edict van Granada, ter uitwijzing van joden die zich niet wensten te bekeren. Eenzelfde besluit trof in 1499 de zigeuners, die vanwege hun afwijkende cultuur niet geaccepteerd werden en in 1502 was het de beurt aan de islamieten. Hoewel bij de inname van Granada aan de Moren geloofsvrijheid was toegezegd, werd deze belofte van meet af aan geschonden door het optreden van kardinaal Cisneros, die toen aan het hoofd stond van de Inquisitie.

Isabel overleed in 1504. Omdat haar erfopvolgster, Juana de Castilla (die later de bijnaam de Waanzinnige kreeg), niet in staat geacht werd het rijk te regeren, kwam de macht in handen van haar man, Felipe I de Habsburgo (de Schone). Toen deze na twee jaar overleed, werd Fernando II regent en sloot hij de volledig ingestorte Juana op in het convent van Tordesillas. In 1512 veroverde Fernando Navarra dat in 1516 formeel toegevoegd aan de Spaanse kroon. Daarmee was - afgezien van Portugal - de integratie van de christelijke rijken op het schiereiland voltooid. Fernando overleed in datzelfde jaar. De zoon van Juana van Castilië, Carlos I – de latere keizer Karl V van het Heilige Roomse Rijk – erfde de troon van Spanje.

Het imperium van Carlos I 1516 – 1556

In 1504 erfde Juana de Castilla (Johanna de Waanzinnige) de troon van Spanje van haar moeder Isabel I. Vanwege de mentale instabiliteit van Juana werd haar vader, Fernando II, regent en vanaf 1517 vervulde haar zoon Carlos I de rol van koning naast Juana, die formeel koningin bleef tot aan haar overlijden in 1555. Carlos I werd geboren op 24 februari 1500 te Gent in Vlaanderen. Zijn moedertaal was het Frans, de taal die aan het hof gesproken werd,

Carlos I
1500 – 1558

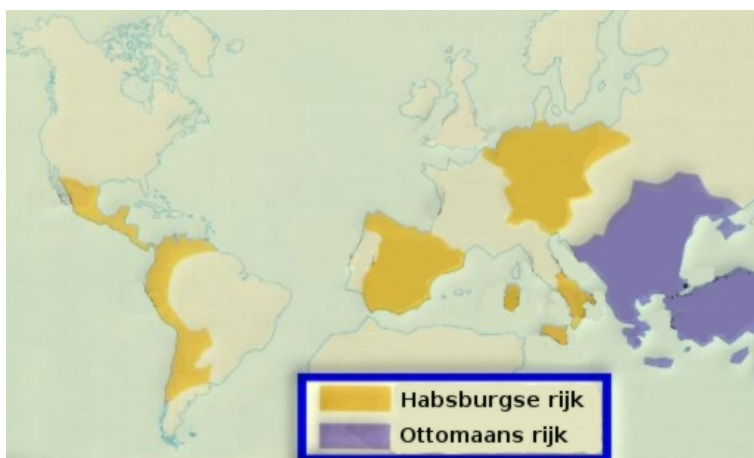
maar hij beheerste ook het Nederlands. Carlos was een vroom man, vooral vanwege de invloed die Adriaan van Utrecht - de latere en enige Nederlandse paus ooit, Adrianus - op hem had. In 1517 vertrok Carlos richting Spanje om daar tot koning Carlos I van Castilië te worden ingezworen. Begin 1519 overleed Maximilian I, keizer van het Heilige Roomse Rijk en om de keizerstroon te bemachtigen reisde Carlos af naar Aken. Omdat de Castilianen opdraaiden voor de kosten van deze campagne en vreesden dat met de kroning van Carlos I tot keizer, Castilië zou degraderen tot een dependance van het Habsburgse rijk, kwamen diverse steden in opstand. Deze opstand mondde uit in de oorlog van de *Comunidades* van Castilië die eindigde in 1522.

In 1519 brak de pest uit in Valencia, waarop de bewoners revolteerden. Bijgelovig als zij waren, hadden zij het vooral gemunt op de *mudéjares*, moslims die in de door christenen op de Moren veroverde gebieden waren blijven wonen en die zij ervan verdachten de epidemie te hebben veroorzaakt. Dit leidde tot een opstand van de *Germanías* (handwerkgilden) in Aragón die met harde hand werd neergeslagen. De geloofsijver van kardinaal Cisneros om de *mudéjares* te bekeren leidde tot het ingewikkelde maatschappelijke probleem van de *moriscos*, zoals de bekeerlingen genoemd werden. In de eerste plaats kregen de moriscos door hun bekering dezelfde status als de christelijke arbeiders, wat de landeigenaren beroofde van hun goedkope moslim-arbeidskrachten. Een tweede probleem vormde het antwoord dat de bekeerde moslims hadden op de gedwongen bekeringen. Verdediging van hun geloof tot het einde, het martelaarschap, is volgens de Koran een veel te zwaar offer en in geval van dwang is het gepermitteerd het eigen geloof te verbergen of een andere overtuiging te simuleren. Deze vorm van lijdelijk verzet wordt de *taqiyya* genoemd. Daardoor kwamen de moriscos in dezelfde positie als de joden die na de val van Granada in 1493 waren uitgewezen. Het wantrouwen dat bestond bij de rooms-katholieke clerus en de regering over de echtheid van het christelijk geloof van de moriscos leidde tot verhoogde activiteit van de Inquisitie en uiteindelijk na bijna een eeuw van gedwongen bekeringen tot uitwijzing van de moriscos in 1609.

Toen Carlos na zijn keizerverkiezing in 1522 terugkeerde naar Spanje was hij zo wijs geweest Spaans te leren. Bovendien viel het in de smaak viel bij de Castilianen dat hij iemand huwde die afkomstig was van het Iberisch schiereiland: zijn nicht Isabel, prinses van Portugal. In 1527 werd hun eerste kind geboren, Felipe II. Isabel overleed in 1539 tijdens de bevalling van haar zesde kind.

Na de 'ontdekking' in 1492 van de Indiën door Colombo werden in hoog tempo de Caraïbische eilanden gekoloniseerd en gingen de kolonisatoren druk op zoek naar een doorvaart vanaf de Caraïbische Zee naar de Zuidzee. Natuurlijk was het vinden van de westelijke doorvaart een belangrijk motief om het Amerikaanse continent te exploreren, maar voor de Spanjaarden gold evenzeer dat zij veel waarde hechtten aan de verbreiding van het christelijk geloof. Daarnaast was er de verlokking van de rijkdommen die voor de Spaanse koning van belang waren om de kosten te dekken van zijn oorlogen die hij voerde als keizer van het Heilige Roomse Rijk en uiteraard voor de *conquistadores* zelf.

De eerste grote veroveringstocht werd in 1519 gemaakt door Hernán Cortés, die Mexico veroverde. In 1531 begon de tocht van Francisco Pizarro naar Peru. De hoofdstad der Inca's, Cuzco, werd ingenomen en Pizarro maakte enorme goudschatten buit op de Inca's. Vanaf 1521 drongen de Spanjaarden ook het Noord-Amerikaanse continent binnen. Het door Castilië ontwikkelde systeem van *encomiendas*, dat aan de kolonisten het recht toekende om indianen voor zich te laten werken, mits zij hen rechtvaardig behandelden, was al snel ontaard in slavernij, opstanden en bloedbaden.

In de ogen van de dominicaan Bartolomé de las Casas was het gedrag van de veroveraars een schandvlek op het christelijk blazoën en zijn beschrijving van de moordpartijen van de conquistadores veroorzaakte een schok in Castilië. In 1542 leidde dat tot een verbod door Carlos I op het systeem van encomiendas en slavernij. De reactie in Amerika was furieus en bracht een rebellie teweeg onder de kolonisten. Het debat over deze kwestie laaide hoog op onder theologen, maar tot een uitspraak van hen kwam het nooit, zij het dat in Castilië het gedachtegoed van De las Casas op de meeste sympathie kon rekenen. Aan de andere kant van de oceaan gingen de wreedheden gewoon door.

Na zijn verkiezing tot keizer van het Heilige Roomse Rijk regeerde Carlos I, koning van Spanje, als Karl V over een gigantisch gebied dat ongeveer de helft van Europa besloeg en een deel van Amerika. Carlos heeft zich gedurende zijn gehele regeerperiode moeten weren tegen aanvallen van vooral de Fransen en Ottomanen op onderdelen van zijn rijk die buiten het Iberisch grondgebied lagen. Ook voerde hij strijd binnen het Heilige Roomse Rijk tegen de protestantse vorstendommen. Al deze oorlogen werden grotendeels gefinancierd met gelden afkomstig uit het politiek rustige Castilië dat kon beschikken over een grote instroom van rijkdommen uit de door de conquistadores veroverde gebieden.

In 1556 besloot Carlos tot abdicatie en liet zijn Spaanse bezittingen na aan zijn zoon Felipe II, die daarmee de Nederlanden erfde. Carlos' broer Fernando erfde het keizerrijk en werd in 1558 formeel tot keizer van het Heilige Roomse Rijk benoemd. Carlos I had ernstig te lijden van jicht en gaf er de voorkeur zijn laatste levensjaren in rust en overdenking door te brengen. Hij nam zijn intrek in een paleis naast het klooster van Yuste, en overleed daar op 21 september 1558 aan malaria na een pijnlijke doodsstrijd.

Felipe II en de ketterij 1556 – 1598

Felipe II de Castilla was ongetwijfeld de machtigste man van zijn tijd. Hij regeerde tussen 1556 en zijn dood in 1598 over een enorm wereldrijk dat in Europa behalve Spanje ook Napels, Sicilië, Sardinië en de Nederlanden omvatte. In 1580 werd Portugal, destijds een wereldwijd handelsimperium, onder de Spaanse kroon gevoegd. Daarnaast bezat Felipe de koloniën in Amerika en de Filippijnen. Felipe II wordt steevast aangeduid als de Grote, de Prudente of de kampioen van het christendom. Niet ten onrechte, want hij was een bekwaam vorst die zich, geroepen wetend door God, ten doel had gesteld om de van zijn vader geërfde bezittingen voor het rooms-katholicisme te behouden.

Prins Felipe werd geboren in 1527. In 1543 huwde hij de Portugese prinses Maria en twee jaar later werd een erfopvolger geboren, Carlos. Maria stierf in het kraambed. Carlos vertoonde allerlei afwijkingen, hij was de vrucht van inteelt onder zijn voorouders en stierf in 1568. In 1543 verliet Felipe's vader

Felipe II
1527-1595

Spanje om er pas na veertien jaar oorlog voeren terug te keren. Gedurende die tijd was Felipe regent van Spanje en groeide hij in zijn rol als bestuurder. Op twintigjarige leeftijd maakte Felipe II een reis langs de belangrijkste Europese steden en bezocht hij de Nederlanden. Het huwelijk van Felipe II met Mary Tudor, de koningin van Engeland (bijgenaamd Bloody Mary), werd in 1554 voltrokken.

Mary was rooms-katholiek en een echtverbintenis met Felipe was een goede gelegenheid om het herstel van het rooms-katholicisme in Engeland te bevorderen. Maar het huwelijk werd geen succes en Felipe verliet haar. In 1555 arriveerde hij in Brussel, waar zijn vader zijn bezittingen aan hem overdroeg, waaronder de Nederlanden. Begin 1556 abdiceerde Carlos I van de Spaanse troon ten gunste van Felipe. Met het overlijden van Mary Tudor twee jaar later eindigde het koningschap van Felipe over Engeland.

Rond die tijd laaide de strijd op met Frankrijk dat een aanval inzette op de Nederlanden. De Fransen leden een nederlaag tegen de Spanjaarden die gesteund werden door Willem van Oranje. In 1559 werd tussen Spanje en Frankrijk een verdrag gesloten en om dit te bezegelen stemde Felipe II toe in een echtverbintenis met Elizabeth de Valois, de oudste dochter van de Franse koning Henri II. Daarna besloot Felipe om terug te keren naar Spanje. Hij droeg het beheer over zijn noordelijke bezittingen over aan zijn halfzuster Margareta de Parma, een dochter uit een buitenechtelijke verhouding van Carlos I. Net als zijn vader hield Felipe II een consequent harde lijn vast jegens de Nederlandse protestanten. Na de Beeldenstorm besloot hij tot militair ingrijpen en stuurde de hertog van Alba naar Brussel, waarop in 1568 de Tachtigjarige Oorlog uitbrak. Het hardhandige optreden van Alba wekte wrevel op bij de Oostenrijkse tak van de familie der Habsburgers, die toleranter stond ten opzichte van het protestantisme. Keizer Maximilian II trachtte de band met zijn neef Felipe te verstevigen, want zij hadden elkaar nodig in de strijd tegen de Ottomanen. Hij bood Felipe aan zijn dochter Ana te huwen (Elizabeth was in 1568 overleden). Maximilian wist Felipe echter niet tot andere gedachten te brengen over zijn manier van omgang met de Nederlanden. Zijn Spaanse neef hield halsstarrig vol geen ketterij te zullen gedogen.

● Spaans territorium in de zestiende eeuw

Nadat in 1492 het laatste Moorse bolwerk, Granada, in handen was gevallen van de katholieke vorsten Isabel I en Fernando II, bleef een aantal islamieten hun geloof trouw en weigerde zich te laten kerstenen: de *moriscos*. Zij stonden laag op de sociale ladder en zij werden voortdurend uitgebuit en vervolgd. Dat leidde in 1568 tot een opstand in de Alpujarra aan de zuidflank van de Sierra Nevada. Een bloedig ingrijpen volgde en vele duizenden moriscos vonden de dood.

De Turkse zeemacht vormde steeds een dreiging voor de christenen. Die dreiging was voor paus Pius V ernstig genoeg om Felipe II te vragen een kruistocht te starten tegen de islamitische vijand. In eerste instantie voelde de Spanjaard daar niet voor, hij had zijn handen vol aan de moriscos en de perikelen in de Nederlanden, maar toen in 1571 de Turken Cyprus veroverden stemde hij ermee in toe te treden tot de Heilige Liga, waaraan ook Venetië en het Vaticaan deelnamen. Tijdens de zeeslag bij Lepanto boekte de Liga een overwinning. Onder de Spaanse strijders bevond zich een jonge schrijver: Miguel de Cervantes, de latere auteur van *Don Quijote*.

In 1580 overleed de koning van Portugal, waardoor Felipe II zijn rechten op deze troon met geweld deed gelden. Aldus werden alle rijken van het schiereiland gevoegd onder één kroon. Felipe verplaatste zijn residentie naar Lissabon, maar keerde in 1582 terug naar Madrid wegens het overlijden van kroonprins Diego, een van de vijf kinderen die Ana de Austria hem schonk.

Rond 1586 bereikte de relatie tussen Spanje en Engeland een dieptepunt toen de Engelse koningin openlijk steun gaf aan de strooptochten van Francis Drake. Drake was begonnen met piraterij in het Caraïbisch gebied, waar hij Spaanse nederzettingen en schepen beroofde. Een Spaanse reactie kon natuurlijk niet uitblijven. Felipe verordonneerde de bouw van de *Armada Invencible* waarmee hij in 1588 probeerde Engeland te veroveren. Door het slechte weer en de slimme strategie van de tegenstander eindigde deze poging in een ramp voor de Spanjaarden.

In 1596 besloot Felipe – moegestreden – het bestuur over de Nederlanden over te dragen aan aartshertog Albrecht von Habsburg, een neef van hem, die aanzien genoot als bisschop van Toledo. Albrecht deed afstand van zijn kerkelijke status en trouwde met Felipe's dochter Isabel (uit diens huwelijk met Isabel van Valois). De koning droeg de soevereiniteit over de Nederlanden over aan het echtpaar onder de voorwaarde dat wanneer een van hen zou overlijden zonder dat er nageslacht was, de gebieden weer aan de Spaanse troon zouden toevallen. Daarop ging de gezondheid van de koning hard achteruit en in de twee maanden voor zijn overlijden leed hij dusdanige pijnen dat de dokters hem niet meer durfden te verplaatsen en hij op zijn rug moest blijven liggen tot het einde. Felipe II blies in de ochtend van 13 september 1598 zijn laatste adem uit. De precieze oorzaak van zijn dood is niet vast te stellen, maar het is niet onwaarschijnlijk dat hij aan kanker is overleden. Hij werd opgevolgd door Felipe III, de vierde zoon van Felipe II en Ana de Austria.

De eeuw van de validos 1598 – 1700

Het verschijnsel van de *valido* (vertrouweling) met veel invloed op de koning was niet nieuw in de Castiliaanse historie, maar het was voor het eerst dat een koning feitelijk de macht uit handen gaf toen Felipe III in 1598 de hertog van Lerma als zijn valido benoemde. Felipes keuze voor Lerma was onverstandig, want deze ontpopte zich als iemand die uit was op

Felipe III
1578-1621

zelfverrijking en alle staatszaken daaraan ondergeschikt maakte. Felipe III, geboren in 1578, was de derde Habsburgse koning van Spanje en een kind uit het huwelijk van Felipe II met Ana de Austria. In 1599 trad Felipe III in het huwelijk met zijn veertienjarige nicht Margarita van Oostenrijk. Zij kregen acht kinderen, waaronder de troonopvolger Felipe IV, die het levenslicht zag in 1605. Felipe III kreeg als bijnaam 'De Vrome' en werd beschouwd als pacifist omdat hij twee belangrijke vredesverdragen tekende, dat van 1604 met Engeland en van 1609 met de Nederlanden (het twaalfjarig bestand). Maar het was geen pacifisme dat hem dreef. Castilië verkeerde in erbarmelijke economische omstandigheden en de kosten van het oorlogvoeren waren niet meer te dekken door middel van belastingverhoging.

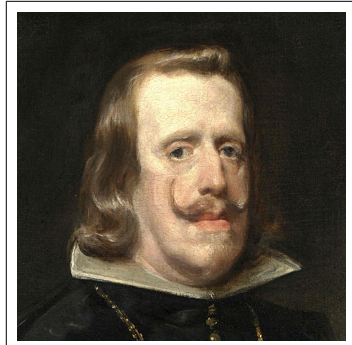
Hertog van Lerma
1552-1625

Lerma hoopte dat hij ook prins Felipe IV voor zich zou weten te winnen, maar verloor gaandeweg het vertrouwen van de koning en moest in 1618 het veld ruimen. In 1623 overleed Felipe III. Zijn zestienjarige zoon volgde hem op en net als zijn vader koos hij ervoor zich te laten bijstaan door een valido. De keuze viel op zijn leraar en vriend Gaspard de Guzmán, graaf van Olivares, die zijn

heer altijd trouw zou dienen en er niet als Lerma erop uit was slechts zijn eigen belangen na te streven. In 1625 verleende Felipe IV hem de titel van hertog van Sanlucar la Mayor, waardoor Olivares toetrad tot de *Grandeza* (de hoogste adel) van Spanje. Vandaar zijn bijnaam: *conde-duque* (graaf-hertog). Met het aantreden van Olivares kwam een einde aan een periode van pacificatie: de *Pax Hispanica*. De in veler ogen defaitistische jaren waren voorbij en Olivares zette een beleid in gericht op herstel van de grandeur van Spanje en een hernieuwd offensief tegen ketterij.

Om de Oostenrijkse tak van de Habsburgers te steunen, had Felipe III zich in 1618 in de Dertigjarige Oorlog gemengd, waarin de grote mogendheden streden om de macht over Europa en rond 1635 vocht Spanje op vele fronten. Voornaamste vijand was Frankrijk dat de dominante positie in Europa trachtte te veroveren op de Spanjaarden.

De kosten van al deze militaire inspanningen waren enorm en hoewel er nog altijd zilver binnenkwam uit de mijnen van Amerika, was de belangrijkste bron van inkomsten voor de Spaanse kroon die van belastingen, opgebracht door de Castiliaanse bevolking. In het Spaanse imperium bestond geen uniforme wetgeving, wat inhield dat rijkdelen als Catalonië en Portugal weinig of niets bijdroegen om de onkosten te dekken die de verdediging van het wereldrijk met zich meebracht. Olivares trachtte de wetgeving fundamenteel te veranderen, maar daarmee was deze staatsman zijn tijd ver vooruit en hij slaagde er alleen in om een gemeenschappelijk gefinancierd leger op de been te brengen.

Felipe IV
1605 - 1665

Na een inval van de Fransen in Catalonië brak daar een opstand uit die ertoe leidde dat de Catalanen zich onder Franse protectie stelden en zich daarmee tegen Olivares keerden. Revoltes in Portugal mondten uit in afscheiding van Spanje in 1640. Voor Felipe IV werd duidelijk dat het beleid van Olivares had gefaald en hij ontsloeg zijn valido. Olivares overleed in 1643 als een gebroken man. In 1648 werden de vredesverdragen van Westfalen en Münster getekend die een eind maakten aan zowel de Dertigjarige als de Tachtigjarige Oorlog. De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden werd formeel onafhankelijk van de

Gaspard de Guzmán
Graaf van Olivares
1587-1645

Spaanse kroon en de zuidelijke Nederlanden bleven in Spaanse handen. Elf jaar later sloot Felipe IV na hevige strijd met de Fransen de vredesovereenkomst van de Pyreneeën. Spanje moest zijn bezittingen op Frans grondgebied die bij Catalonië behoorden opgeven, waardoor de de Pyreneeën definitief de grens vormden tussen beide landen.

Carlos II
1661 - 1700

De Spaanse koning leefde in de hoop dat zijn zoon Baltasar Carlos, geboren in 1629, hem zou opvolgen, maar deze bezweek in 1648 aan de pokken. Op dat moment was Felipe de enig overgebleven mannelijke Spaanse Habsburger, wat hem ertoe dreef opnieuw een huwelijk aan te gaan. In 1649 trouwde hij met zijn volle nicht Mariana de Austria, de beoogde bruid van Baltasar Carlos. Zij schonk hem vijf kinderen waaronder de troonopvolger Carlos II, die in 1661 het levenslicht zag. Felipe IV overleed in 1665. Carlos II was mismaakt en ziekelijk, mentaal instabiel en niet in staat om nakomelingschap te verwekken.

Zijn afwijkingen – gevolg van vele jaren van inteelt onder de Habsburgers – werden in zijn tijd geweten aan het werk van de duivel, vandaar zijn bijnaam *El Hechizado* (de behekste). Ook omdat Carlos II pas vier jaar oud was toen zijn vader overleed, trad zijn moeder op als regentes die werd geadviseerd door de *Junta de Gobierno* (bestuurscollege), ingesteld door

Fernando de Varenzuela
1636-1692

Felipe IV om te voorkomen dat er weer een machtige valido de overhand zou krijgen. Gedurende enkele jaren bleef deze situatie bestaan, maar gaandeweg kwam er toch een nieuwe sterke man naar voren: Fernando Valenzuela. Mariana stelde zijn adviezen op prijs, zij het dat hij niet als de valido's die hem voorgingen staatszaken mocht afhandelen.

Nadat in 1676 de Spaanse Grandeza in opstand was gekomen uit verontwaardiging over de toenemende wanorde in het land, pleegde Juan de Austria – een onwettige halfbroer van Felipe IV – een staatsgreep. Varenzuela en koningin Mariana werden verbannen. Juan de Austria ontpopte zich niet als valido, maar eerder als een dictator, een *caudillo*. Door iedereen verguisd overleed hij in 1679. In laatste twee decennia van de zeventiende eeuw deed de Franse koning Louis XIV (de Zonnekoning) voortdurend pogingen zijn machtspositie in Europa te versterken en moest Spanje het ontgelden, totdat hij in de Negenjarige Oorlog verslagen werd door de Grote Alliantie. Carlos II overleed in 1700 en liet zijn rijk na aan de hertog van Anjou uit het huis van Bourbon, een kleinzoon van de Zonnekoning. De Oostenrijkse tak van de Habsburgse familie nam dit niet en de Spaanse Successieoorlog brak uit.

Felipe V en de Nueva Planta 1700 – 1746

Philippe de Bourbon werd geboren op 13 december 1683 te Versailles als tweede kind van kroonprins Louis de France. Hij ontwikkelde zich tot een teruggetrokken persoon die zich bij zijn vertrek naar Spanje zwaarmoedig betoonde, een eerste teken van zijn later veelvuldig

Felipe V
1683-1746

optredende depressiviteit. Net als zijn roemrijke voorganger Carlos I werd hij tot koning van Spanje uitgeroepen – als Felipe V – op de jeugdige leeftijd van zeventien jaar en net als Carlos I sprak hij toen nog geen woord Spaans en had hij geen notie van wat er zich op het Iberisch schiereiland afspeelde. Toch werd zijn intocht in Madrid op 14 april 1701 een ware triomf. De Habsburgse keizer Leopold I van het Heilige Roomse Rijk weigerde de wilsbeschikking van Carlos II te aanvaarden en schoof een eigen pretendent voor de Spaanse troon naar voren: aartshertog Karl von Österreich, ofwel Carlos III, waarna de Spaanse Successieoorlog begon.

Deze naam suggereert dat het de strijdende partijen ging om de vraag wie de rechtmatige opvolger was van Carlos II, maar in feite was het een voortzetting van de aloude machtsstrijd tussen de grote mogendheden om de hegemonie in Europa. Hierin keerde de de Grote Alliantie van Oostenrijk, Engeland en de Republiek der Nederlanden zich tegen de Spanjaarden en Fransen.

Vanaf 1705 ontwikkelde de Successieoorlog zich ook als een intern conflict in Spanje tussen aanhangers van Felipe V en de Oostenrijkse troonpretendent. Eind van dat jaar landden Oostenrijkse troepen aan de Catalaanse kust. Barcelona gaf zich over en Carlos III werd met gejuich ontvangen en erkend als de legitieme opvolger van Carlos II. In 1710 veroverden de troepen van Carlos III Madrid, maar de Madrilenen wisten Carlos heel duidelijk te maken dat de Habsburger daar niets te zoeken had.

Er restte Carlos III weinig anders dan de hoofdstad te verlaten waarmee hij in feite zijn aanspraken op de Spaanse troon opgaf. Daarbij speelde een rol dat hij de overleden keizer Leopold opvolgde als Karl VI, waardoor zijn belangstelling voor de Spaanse kroon enigszins taande. Er volgden onderhandelingen die resulteerden in de vrede van Utrecht in 1714. Alle Spaanse gebieden buiten het Iberisch schiereiland (Napels, Milaan, Sardinië, Luxemburg en de Nederlanden) gingen over in handen van de Oostenrijkse Habsburgers.

Toen Felipe V aantrad als koning van Spanje bestond het land nog altijd uit verschillende rijken met elk hun eigen wetgeving. Hij werd gekroond als koning van Castilië, maar moest, om zich te verzekeren van de erkenning als soeverein van Aragón of Navarra, trouw zweren aan hun aloude rechten. Felipe maakte daar een eind aan door introductie van uniforme

Luis I van Spanje
1707-1724

wetgeving voor geheel Spanje: de zogeheten *Nueva Planta*. Vanaf 1716 heerste er in geheel Spanje een min of meer gelijke fiscale wetgeving en verdwenen de bestaande douanemuren tussen Castilië en Aragón. Ook de regionale gerechtshoven verdwenen en nieuwe rechters werden voortaan door de Spaanse kroon benoemd. Voor de Spaanse regering betekende de Nueva Planta een stijging van staatsinkomsten omdat van de belastingen die voordien geheven werden in Aragón nu een deel in de centrale schatkist terechtkwam.

Begin 1714 overleed Felipe's vrouw, Maria de Savoye, die vier mannelijke nakomelingen had gebaard, waarvan er twee, Luis en

Fernando, hun vader zouden opvolgen als koning van Spanje. De koning hertrouwde met prinses Isabel de Farnese, een nicht van de hertog van Parma.

De komst van Isabel was zeker van invloed op het buitenlands beleid van Spanje dat met de verovering van Sardinië en Sicilië het verdrag van Utrecht schond. De *Quadruple Alianza* van Groot-Brittannië, de Nederlanden, Frankrijk en Oostenrijk dwong Felipe tot terugtrekking. In 1724 was Felipe V er zo slecht aan toe dat hij abdiceerde ten gunste van zijn oudste zoon, Luis, die slechts zeven maanden regeerde voordat hij bezweek aan de pokken. Dat bracht Felipe V opnieuw op de troon.

Na het tekenen van de vredesverdragen van Utrecht in 1714 knoopten Spanje en de Republiek der Nederlanden normale diplomatieke betrekkingen aan. Als gezant en later ambassadeur zond de republiek Johan Willem baron Van Ripperda naar Madrid. In 1725 stuurde Felipe V hem op een diplomatieke missie naar de Oostenrijkse hoofdstad wat leidde tot het verdrag van Wenen. Keizer Karl VI - die het verdrag van Utrecht niet getekend had en tot dan toe nog altijd pretendent was van de Spaanse troon - erkende Felipe V als legitieme koning van Spanje. Van zijn kant zag Felipe V af van zijn aanspraken op de Franse troon. Ook verleende hij de Oostenrijkers belangrijke handelsrechten waardoor zij via Oostende commerciële activiteiten konden ontplooien in Amerika. Dat viel slecht bij ander mogendheden en weer werd een Europese alliantie gesmeed, dit keer bestaande uit Groot-Brittannië, Frankrijk, Pruisen, Denemarken, Zweden en de Republiek der Nederlanden met als doel ervoor te zorgen dat de afspraken van het verdrag van Utrecht werden nagekomen. Het geschil tussen Spanje en Groot-Brittannië over Gibraltar liep hoog op. Felipe V slaagde er niet in gewapenderhand deze fortificatie te veroveren en zag zich genoodzaakt zijn aanspraken op Gibraltar op te geven. Eind 1729 tekenden Frankrijk, Engeland en Spanje de vrede, waarmee Felipe V en zijn echtgenote zich wisten te verzekeren van het recht op erfopvolging van hun zoon prins Carlos van het hertogdom van Parma, het geboorteland van zijn moeder.

Gedurende de volgende decennia werden drie verdragen (1733, 1743 en 1761) gesloten tussen de monarchen uit het huis van Bourbon, de zogeheten *Pactos de Familia* (familieverdragen). De eerste keer dat Spanje Frankrijk op deze manier steunde was tijdens de Poolse Successieoorlog die eindigde met het verdrag van Wenen in 1738 waarbij Frankrijk de Poolse troon aan de Oostenrijkse pretendent liet en prins Carlos van Bourbon erkend werd als koning van Napels en Sicilië in ruil voor opgave van zijn rechten op het hertogdom van Parma. In 1748 viel Parma toe aan zijn broer, prins Felipe, de grondlegger van de dynastie Borbón-Parma en voorvader van Carel Hugo, de echtgenoot van prinses Irene van Oranje.

Felipe V was manisch-depressief en dat leidde tot bizar gedrag in zijn latere leven. Hij hield er een dagindeling op na die velen tot wanhoop bracht. Diner om vijf uur 's morgens, om zeven uur naar bed en ontbijt rond het middaguur. Pas 's nachts om twee uur ontbood hij zijn ministers voor overleg. Felipe V overleed in 1746 en had langer geregeerd dan welke Spaanse koning ooit: 45 jaar en 21 dagen.

Verlicht despotisme 1746 – 1788

Tegen het eind van de zeventiende eeuw begon het landsbestuur van Spanje - het ancien régime - zoals dat bestond vanaf de regeringsperiode van de katholieke vorsten Isabel I en Fernando II, in zijn voegen te kraken. Deze bestuursvorm, een absolute monarchie steunend op de drie peilers van kerk, leger en aristocratie, had Spanje zijn gouden eeuw bezorgd, maar ook opgezaaid met enorme schulden ten gevolge van de imperiale oorlogen en steeds verder verslechterende economische omstandigheden. Kritiek op deze falende vorm van bestuur kwam in de zeventiende eeuw van de kant van de *novatores*, voorlopers van de Verlichting in Spanje. De Verlichtingsfilosofie bereidde in Spanje niet alleen de weg naar een voorzichtige ontvlechting van kerk en staat, maar gaf ook een aanzet tot de ontwikkeling van het verlicht despotisme, een vorm van bestuur waarin de monarchen vertrouwen stelden in het gebruik van de rede en zich dienstbaar maakten aan hun onderdanen.

Nadat Fernando VI, de opvolger van Felipe V, in 1748 het vredesverdrag van Aken had getekend, waarmee een einde kwam aan de Oostenrijkse Successieoorlog, werd een periode van vrede ingeluid die ruimte gaf aan het op orde brengen van de rijksschatkist en voor economisch herstel. Fernando VI was het vierde kind van Felipe V uit diens huwelijk met Maria Louise de Savoye. In 1729 trouwde hij met prinses Bárbara de Bragança, dochter van

Fernando VI
1713-1759

koning João V de Portugal. Fernando VI beschikte over bekwame ministers, waaronder de markies van Ensenada, die alle ruimte kregen om hun herstel- en neutraliteitspolitiek gestalte te geven. Ensenada's poging om een vorm van vermogensbelasting te introduceren - de *Catastro* - kwam voorzichtig van de grond. Spectaculair waren echter de creatie van een staatsbank (de *Giro Real*) en de verbetering van de infrastructuur, waarvan het *Canal de Castilla* nog altijd getuigt. Het sluiten van een concordaat door Fernando VI met paus Benedictus XIV in 1753 betekende een mijlpaal in de verhouding van Spanje met het Vaticaan. Inzet van deze onderhandelingen waren het patronaatsrecht en de financiële verhouding tussen de Spaanse kroon en de kerk.

Bárbara de Bragança overleed in 1758. Haar dood bracht Fernando, die net als zijn vader veel hinder had van depressiviteit, in een staat van krankzinnigheid waar hij niet meer uitkwam. Fernando overleed het jaar daarna en werd opgevolgd door de koning van Napels, zijn halfbroer Carlos III, die een rijk erfde waarin een stevige basis was gelegd voor de tweede helft van de achttiende eeuw. De nieuwe koning van Spanje ontwikkelde zich tot het prototype van de verlichte despoot en is wel bezongen als de grote koning Carlos III.

Wel veranderde er iets fundamenteels aan het despotisme gedurende de regeerperiode van Carlos III en werd het persoonlijke karakter ervan vervangen door een onpersoonlijke variant in de vorm van een krachtige bureaucratie: van absolute monarchie naar absolute staat, waarin de koning meer de continuïteit waarborgde dan dat hij daadwerkelijk het land bestuurde. De eerste periode van Carlos' bewind draagt de sporen van de hervormingsstrategie van de met Carlos III uit Italië meegekomen markies van Esquilache, die probeerde de door markies van Ensenada in de jaren vijftig ingezette belasting-hervormingen nieuw leven in te blazen. Antiprotectionistische maatregelen werden genomen in de agrarische sector met als hoogtepunt de afschaffing van de vaste graanprijzen die de bevolking vrijwaarde van al te grote fluctuaties van de kosten van het brood, levensbehoefte bij uitstek. De uitwerking van deze maatregel pakte desastreus uit voor de bevolking, want vanaf 1761 stegen de broodprijzen aanzienlijk, wat leidde tot hongersnoden. De onvrede groeide in heel Spanje en kwam tot ontlading met de opstand in het voorjaar van 1766. Carlos III ontsloeg Esquilache en benoemde de president van de Raad van Castilië, de graaf van Aranda in diens plaats die met harde hand orde op zaken stelde.

Natuurlijk stelde de regering pogingen in het werk om te achterhalen wie verantwoordelijk gesteld konden worden voor de opstand. Dat mondde uit in de uitwijzing van de jezuïeten die als zondebok werden aangewezen. Het drama bereikte zijn hoogtepunt toen onder druk van de katholieke monarchieën in Rome de paus besloot de orde op te heffen.

Carlos III
1716-1788

Na de opstand van 1766 begon Aranda aan een nieuwe reeks hervormingen, zij het minder overijld dan zijn voorgangers. Naast zorg voor de opbouw van het militaire apparaat richtte de aandacht zich op de vernieuwing van het universitaire onderwijs. Nog altijd werden de universiteiten gedomineerd door docenten uit de geprivilegieerde bovenlaag van de samenleving die ouderwets onderwijs gaven, niet gebaseerd op moderne wetenschappelijke inzichten.

Een nieuw middel om de economie te hervormen was de instelling van de *Reales Sociedades Económicas de Amigos del País* (Koninklijke Economische Genootschappen van Vrienden van Spanje), die in 1765 ontstonden. Het waren geen staatsgenootschappen, maar ze werden wel door de monarchie gestimuleerd en richtten zich op de ontwikkeling van de regionale economie. Een van de meest markante projecten van de Spaanse Verlichting is die van de *Nuevas Poblaciones de Andalucía*. Het was een utopisch getint project dat ten doel had om een aantal nieuwe dorpen in Andalusië te stichten waarvan de inwoners een gelukkig bestaan zouden kunnen leiden, niet gehinderd door de problemen waaronder de traditionele samenlevingen op het platteland gebukt gingen.

In voorgaande decennia had Spanje al twee keer een verbond gesloten met Frankrijk, de zogeheten *Pactos de Familia*, allianties tussen de Bourbonse koningshuizen van beide landen en in 1761 gebeurde dat weer toen Carlos III zich mengde in de Zevenjarige Oorlog. In deze oorlog draaide het onder meer om de overzeese territoria in Amerika en Azië en waren het de Britten die de Spaanse bezittingen bedreigden. In deze oorlog verloor Frankrijk zijn status als koloniale grootmacht door het verlies van Canada en gaf het een enorm gebied, het Louisianabekken in Noord-Amerika cadeau aan Spanje. Een gifpil, zo bleek. Incorporatie van Louisiana in het Spaanse imperium betekende weliswaar dat het daarmee een nog nooit eerder vertoonde omvang bereikte, maar tevens dat Spanje als enige de opkomst van de Engelstalige kolonisten moest zien te stuiten, een gevecht dat de Spanjaarden verloren. Carlos III was gehuwd met Maria Amalia von Saxen. Hun oudste zoon, Felipe, was debiel zodat de tweede zoon Carlos benoemd werd als troonopvolger. Carlos III overleed op 14 december 1788 en zijn erfopvolger werd koning van Spanje als Carlos IV.

In de schaduw van de Franse Revolutie 1788 – 1814

Spanje heeft in de achttiende eeuw en gedurende het begin van de negentiende eeuw veel invloed ondergaan vanuit Frankrijk. Dat begon met de komst van Felipe V, de kleinzoon van de Franse Zonnekoning, in 1701 en bereikte een hoogtepunt toen Napoleon Bonaparte in 1808 de Spaanse troon opeiste voor zijn broer Joseph. Dat gebeurde aan het eind van de

Carlos IV
1748-1819

regeringsperiode van Carlos IV, die zijn vader Carlos III was opgevolgd in 1788. Hij werd geboren in 1748 uit het huwelijk van Carlos III met Maria Amalia von Saxen. Op veertienjarige leeftijd huwde Carlos IV zijn drie jaar jongere nichtje María Luisa de Parma die zich ontpopte als een krachtig vorstin en van wie gezegd werd dat zij er diverse minnaars op na hield. Eén ervan, Manuel Godoy, de machtige gunsteling van de koning zou enkele van haar kinderen hebben verwekt.

Manuel Godoy
1767-1851

Carlos IV, die vreesde dat de geest van de Franse revolutie zou overwaaien naar Spanje, benoemde zijn vertrouweling Godoy in 1792 als eerste minister in de verwachting dat deze in staat was de monarchie te redden. Begin 1793 werd de Franse koning Louis XVI onthoofd en brak de Oorlog van de Conventie uit, ook wel de oorlog van Roussillon of Pyreneeënoorlog genoemd. Deze was onderdeel van een ultieme poging van de belangrijke Europese mogendheden om een einde te maken aan de Franse Revolutie en de monarchie te redden. Na een overdonderend offensief van de Fransen wist Godoy op het nippertje een totale nederlaag te voorkomen door de vredesovereenkomst van Bazel te sluiten in 1795.

Voor dit doeltreffend onderhandelen kreeg Godoy de eretitel *Príncipe de la Paz* (Prins van de Vrede). De relatie met Frankrijk stabiliseerde en Godoy richtte zijn aandacht op het binnenlands beleid. In de jaren tot 1798 nam hij maatregelen ter bevordering van de productie en publicatie van kranten en tijdschriften en werden moderne wetenschappelijke instituten opgericht.

Spanje had veel te duchten van de op de wereldzeeën oppermachtige Engelsen. Daarom haalde Godoy in 1796 de banden met Frankrijk aan met het verdrag van San Ildefonso. Deze overeenkomst werd in Londen direct opgevat als een bedreiging, waarop Engeland aan Spanje de oorlog verklaarde. Spanje verloor daardoor zijn controle over de overzeese gebieden. Dergelijke conflicten met Engeland bleven zich voordoen en culmineerden in de vernietiging van de Spaans-Franse vloot tijdens de zeeslag bij Trafalgar in 1805 door de Engelse zeemacht.

Twee jaar later sloot Godoy het verdrag van Fontainebleau met de in Frankrijk inmiddels aan de macht gekomen Napoleon Bonaparte, bedoeld om het Britsgezinde Portugal te bezetten en te verdelen. Spanje stond Frankrijk toe een groot leger te zenden om Spaanse troepen te helpen met de verovering van Portugal en de eerste stap daartoe was de inname van Lissabon. Tot een opdeling van Portugal kwam het echter niet. De Portugezen kwamen in opstand en de Fransen werden verslagen met hulp van de Britten.

Intussen was de interne strijd tussen aanhangers van de koning en de groeiende groep van ontevredenen over de politiek van Godoy in volle gang en velen van hen vreesden dat Napoleon zich wilde mengen in dit conflict. Dat gebeurde tenslotte ook nadat tijdens een opstand in Aranjuez Godoy verjaagd werd en Carlos IV abdicdeerde ten gunste van zijn zoon Fernando. Op uitnodiging van de Franse keizer reisde de Spaanse koninklijke familie naar Bayonne om de gevolgen van de opstand van Aranjuez te bespreken. Kroonprins Fernando zag onder druk van Napoleon af van het koningschap, waarop de keizer zijn broer Joseph tot koning van Spanje benoemde als José I. Na diens aankomst in Madrid braken in diverse grote steden opstanden uit die uitmondde in de Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog.

Het eerste grote succes voor de Spanjaarden in de Onafhankelijkheidsoorlog was toen zij in de slag van Bailén de Franse troepen versloegen. De keizer sloeg terug met een leger van 150.000 man sterk - *la Grande Armée* - waar de Spanjaarden niet tegen waren opgewassen en eind 1808 trok de keizer aan het hoofd van zijn troepenmacht Madrid binnen. Tot 1812 controleerden de Fransen vrijwel geheel Spanje en was hun legermacht uitgegroeid tot 360.000 man.

José I
1768-1844

Gedurende de Onafhankelijkheidsoorlog nam de kracht van het traditionele Spaanse leger af en ontwikkelde zich op het platteland de guerrilla als nieuwe vorm van verzet tegen de Fransen. Vanwege deze oorsprong vertoonde zij in politiek opzicht een conservatief, door religie gedreven karakter. Ook de carlistische beweging die rond 1830 ontstond, wortelt in deze traditie. Verzet werd vooral ook georganiseerd door lokale *junta's*, bestuursraden van opstandelingen, die gecoördineerd werden door de *Junta Suprema* in Madrid. In 1809 besloot deze Junta de bestuurszetel op te geven en zich terug te trekken in Cádiz. Daar vonden verkiezingen plaats voor de Cortes (de volksvertegenwoordiging) die in 1810 werd geïnaugureerd. Op 19 maart 1812 nam de Cortes een nieuwe grondwet aan. Centraal hierin stond de soevereiniteitsverklaring: 'De Spaanse natie is vrij en onafhankelijk en is niet, noch kan eigendom zijn van een familie of persoon'. Dat betekende een enorme wijziging van de positie van de kroon. Om de conservatieve leden van de Cortes mee te krijgen, ging men niet zover om de monarchie af te schaffen of inbreuk te maken op de eenheid van kerk en staat. Desondanks was het een revolutionaire omwenteling zonder weerga.

Na de aanvaarding van de grondwet van Cádiz kwam er een kentering in de Onafhankelijkheidsoorlog. De Engelse legerleider Arthur Wellesley startte een offensief en hij wist met zijn leger van Engelsen, Spanjaarden en Portugezen de Fransen te verslaan. De druk op Spanje nam verder af toen de Grande Armée in oktober 1812 onder persoonlijke aanvoering van de keizer naar Rusland werd gedirigeerd. Ruim een half jaar later sloeg Wellesley opnieuw toe, wat het einde betekende van de Franse aanwezigheid op het schiereiland. Op 29 juni 1813 verliet ook José I het land. In 1814 eindigde de Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog.

Fernando VII en het carlisme 1814 - 1833

Fernando VII was het negende kind uit het huwelijk van zijn vader Carlos IV met María Luisa de Parma en zag het levenslicht op 29 september 1784. Ten gevolge van de gedwongen abdicatie van zijn vader in 1808 werd Fernando formeel koning van het rijk, maar Napoleon

Fernando VII
1784-1833

Bonaparte zette hem opzij en eiste de Spaanse troon op voor zijn broer José I. Pas in 1813, na afloop van de Onafhankelijkheidsoorlog, begon Fernando VII zijn regeerperiode die duurde tot aan zijn overlijden in 1833.

In 1814 eindigde de Spaanse Onafhankelijkheidsoorlog en met het verdrag van Valençay erkende Napoleon Fernando VII als rechtmatige koning van Spanje. Fernando pleegde vervolgens een staatsgreep, annuleerde de constitutie van Cádiz en begon aan een grondige restauratie van het ancien régime.

Hij herstelde de eeuwenoude radenstructuur in ere, de Inquisitie, de gilden, heerlijke rechten en draaide de onteigeningen van kerkelijke bezittingen terug. Dat ging zelfs de Heilige Alliantie te ver. Dit was een bondgenootschap van Rusland, Oostenrijk en Pruisen, met als doel in Europa de christelijke waarden te behoeden; hun protest was echter gericht aan dovemansoren.

In 1808, toen de Spanjaarden in verzet kwamen tegen de Franse overheerser, ontwikkelde zich in de koloniën een situatie die sterk leek op die in het moederland. Op diverse plaatsen braken opstanden uit en ging men over tot het afleggen van onafhankelijkheidsverklaringen. In 1815 barstte in Peru de strijd los gevolgd door Argentinië in 1816 en in 1819 stichtte Simon Bolívar de Republiek van Colombia. De Spanjaarden waren niet bij machte het tij te keren. Het einde kwam in 1824 toen de Spaanse troepen bij Ayacucho in Peru een definitieve nederlaag leden. Dat betekende een enorme aderlating voor het Spaanse imperium. Tot het definitieve einde ervan in 1898 bezaten de Spanjaarden aan overzeese gebiedsdelen alleen nog Cuba, Puerto Rico en de Filipijnen.

In Spanje zelf groeide de weerstand tegen het reactionaire beleid van Fernando VII die uitmondde in een geslaagde *pronunciamiento* (opstand) in 1820. Er volgden drie jaar van liberaal-constitutioneel beleid. Op 10 maart verklaarde Fernando VII de grondwet van Cádiz te erkennen met de beroemde uitspraak: '*Marchemos francamente, y yo el primero, por la senda constitucional*' (laten we vrijuit, met mijzelf vooraan, de constitutionele weg bewandelen). Hij benoemde een kabinet van liberale signatuur dat evenwel in problemen raakte vanwege de tot dan toe onder de oppervlakte gebleven meningsverschillen tussen radicale en gematigd liberalen. Twistappel was onder meer het ontstaan van de zogeheten

Carlos van Bourbon
1788-1855

sociedades patrióticas (patriottische genootschappen), meestal in café's waarin gelegenheid werd geboden tot het lezen van kranten en het voeren van discussie. Deze gezelschappen waren een doorn in het oog van de gematigden die niets zagen in het betrekken van gewone burgers bij het landsbestuur. De radicalen dachten daar anders over. Zij zagen in de genootschappen het vehikel om de publieke opinie tot ontwikkeling te laten komen.

Behalve dat zij kritiek kreeg uit eigen gelederen, werd het de liberale regering lastig gemaakt door fervente aanhangers van het absolutistisch gedachtegoed van Fernando VII. Er ontstonden bendes bestaande uit *campesinos* (boeren) van het platteland die tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog tegen de Fransen hadden gestreden. Zij beschouwden de liberalen als rijkelui die uitsluitend erop uit waren om de boeren door middel van nieuwe belastingen uit te zuigen.

Ook de clerus voelde zich tekort gedaan en wel door zich door de onteigeningspolitiek en er groeide een religieus-agrarisch front tegenover de liberale regering. Vanaf 1821 deden er zich opstanden voor van absolutisten, vooral in Navarra en Catalonië, maar deze werden neergeslagen door de liberale regerings-troepen. Dit bewoog de Franse koning Louis XVIII ertoe een grote interventiemacht te sturen om zijn familie bij staan en het oude Spaanse rijk te redden van de ondergang. Deze actie veroorzaakte het einde van het driejarig liberaal bewind en Fernando VII manifesteerde zich opnieuw als absoluut monarch. Er volgden tien jaren van repressie: de *Década Ominosa*. Naar schatting verlieten meer dan 15.000 liberale bannelingen het land. Wat Fernando niet aandurfde was het in functie herstellen van de Inquisitie. De buitenlandse druk om daarvan af te zien was te sterk, maar daarmee haalde hij zich de woede op de hals van zijn meest onverzoenlijke aanhangers. In dit opzicht kan Fernando VII als gematigd worden beschouwd in vergelijking met zijn broer Carlos, die hem verweet veel te liberaal te zijn. Vergelijkbare verwijten kreeg Fernando van zijn oudste zuster Carlota Joaquina, gehuwd met de Portugese koning João VI. Rondom hun zoon Miguel en Fernando's broer Carlos ontstonden twee zeer verwante ultraconservatieve bewegingen die bekend staan als het miguelisme in Portugal en het carlisme in Spanje.

In 1827 deed zich in Catalonië een opstand voor. Agrariërs trokken samen met arme inwoners van de grote bevolkingscentra op tegen de gehate autoriteiten in wat de *guerra de los agraviados* - in het Catalaans *dels malcontents* - werd genoemd. De opstandelingen eisten niet alleen de totale uitbanning van de liberalen en herinvoering van de Inquisitie, maar riepen Fernando VII ook openlijk op om plaats te maken voor zijn broer Carlos. Fernando sloeg de opstand neer, maar hij bezon zich wel op de troonopvolging, want op dat moment had hij geen mannelijke nakomelingen en bij het ontbreken ervan zou zijn broer Carlos hem opvolgen en dat wilde hij voorkomen. Hij wees zijn dochter Isabel aan als troonopvolgster.

De laatste maanden van zijn leven waren moeilijk voor de koning. De carlisten namen openlijk stelling tegen Fernando. Toen Carlos weigerde de eed af te leggen ter erkenning van Isabel als *Princesa de Asturias*, de officiële titel voor de troonopvolger, ging hij over de schreef en werd gedwongen uit te wijken naar Portugal. Op 29 september 1833 overleed Fernando VII na een heftige beroerte.

Isabel II en de generaals 1833 – 1868

Na het overlijden van koning Fernando VII werd zijn vrouw María Cristina benoemd als regentes voor de nog geen drie jaar oude Isabel II. María was nog maar net in functie toen een carlistische opstand uitbrak, het voorspel voor de Eerste Carlistenoorlog. De kosten van de strijd tegen de carlisten werden bestreden door onteigening van kerkelijke bezittingen. Door deze bezittingen publiekelijk te veilen kwamen zij in handen van de rijke elite. Het vulde de schatkist, maar van het liberale uitgangspunt om de gronden eerlijk te verdelen kwam niets terecht. In 1836 bracht het vigerende censuskiesrecht, dat was ingesteld met het Koninklijk Statuut van 1834 en waardoor nog geen half procent van de bevolking naar de stembus kon gaan, een overwinning voor de gematigde liberalen. Dat gaf aanleiding tot felle protesten die de regentes dwongen tot het in werking stellen van de grondwet van Cádiz uit 1812. Na verkiezingen kwamen de progressieven aan de macht.

Isabel II
1830-1904

De carlisten, een ultraconservatieve beweging die zich sterk maakte voor herstel van de absolute monarchie onder koningschap van de broer van Fernando VII, Carlos, begonnen een eerste oorlog in 1834. Zij hadden vooral succes in het noorden waar deze beweging haar oorsprong had, maar doorstoten naar het zuiden lukte niet. De Eerste Carlistenoorlog eindigde in 1840 toen generaal Baldomero Espartero de carlisten versloeg. In 1837 kwam een nieuwe grondwet tot stand die zicht bood op samenwerking tussen progressieve en gematigd liberalen. Zij bleven elkaar echter wantrouwen en de daaruit voortvloeiende instabiliteit bracht in 1840 regentes María Cristina ertoe haar taken over te dragen aan de populaire generaal Espartero. Zij kon terugkijken op een periode waarin de industrialisatie in Spanje tot ontwikkeling was gekomen.

Baldomero Espartero
1793-1878

In Catalonië bloeide de katoenindustrie en in het Baskenland, Asturië en Málaga floreerde de mijnbouw en metaalindustrie. Deze industrialisatie bracht uiteraard ook sociale conflicten met zich mee ten gevolge van de mechanisering die werkloosheid veroorzaakte onder de straatarme arbeidersbevolking. Met het vertrek van María Cristina lag voor Espartero de weg open om de doelstellingen van de progressieven te realiseren zonder last te hebben van de monarchie. De wetgeving rond de onteigeningen van kerkelijke en adellijke bezittingen werd verder uitgebouwd. Negatief was het misbruik dat de progressieven maakten van hun positie door geestverwanten te benoemen op bestuurlijke posten.

Cliëntelisme vierde hoogtij en in gebieden waar veel grond dankzij de onteigeningen in handen was gekomen van de welgestelden ontwikkelde zich ware oligarchieën. Het *caciquismo* deed op grote schaal zijn intrede. Verzet tegen Espartero groeide en opstanden braken uit die zozeer aan kracht wonnen dat Espartero in 1843 naar Engeland vluchtte.

Zijn conservatieve evenknie, veldmaarschalk Ramón María Narváez, nam de macht over. Hij introduceerde in 1845 een nieuwe, behoudende grondwet die de maatschappelijke orde onder de traditionele hiërarchische verhoudingen handhaafde. Nieuwe wetgeving kwam er ook om de effectiviteit van belastinginning vergroten. Er kwam onderscheid tussen een

Ramón María Narváez
1800-1866

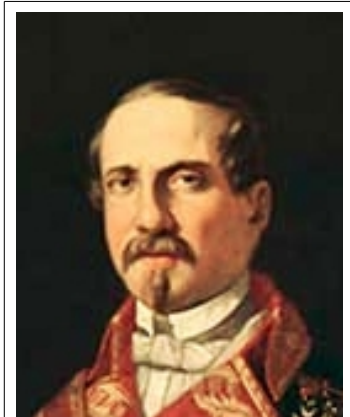
directe belasting in rurale streken (onroerend goed, landbouw en veeteelt) en een indirecte in geürbaniseerde gebieden (verbruiksbelasting).

In 1846 trad Isabel op haar zestiende verjaardag in het huwelijk met haar neef Francisco de Asisi. De politieke situatie in Spanje was toen zeer onrustig. Net als in andere Europese landen waren linkse bewegingen in opkomst die elders leidden tot de revoluties van 1848, maar voor de Spaanse regering kwam de dreiging juist uit de ultrarechts hoek van de carlisten. Hun opstand in Catalonië

mondde uit in een driejarige oorlog: *la guerra dels Matiners*, maar troonpretendent Carlos leed een nederlaag. Tot 1854 regeerden de gematigd liberalen en leidde Narváez diverse kabinetten, waarbij hij zich veelal dictatoriaal opstelde.

Daartegen kwam onder meer veldmaarschalk Leopoldo O'Donnell (een Spanjaard van Ierse afkomst) in opstand en de roep om terugkeer van Espartero leidde tot een hernieuwd aantreden van de generaal met O'Donnell aan zijn zijde als minister van Oorlog. Een aantal belangrijke economische wetten werd ingevoerd zoals de wet op de onteigeningen, de spoorwetenwet en diverse wetten op het bankwezen. De spoorwetenwet gaf een enorme stimulans aan de aanleg van spoorwegen. Tien jaar later was er al 5000 km rails aangelegd.

De aanpak van de opkomende arbeidsonlusten dreven een wig tussen Espartero en O'Donnell en dat betekende het einde van het tweejarig progressief bewind. O'Donnell greep op verzoek van koningin Isabel II hardhandig in, maar weigerde de onteigeningswetten af te schaffen. Reden voor Isabel II om Narváez weer tot kabinetschef te benoemen die daar geen moeite mee had. Narváez bleef kort aan het bewind en bracht een onderwijswet tot stand die aan de geloofsleer alle ruimte bood en aan de kerk een controlerende rol toebedeelde.

Leopoldo O'Donnell
1809-1867

Het jaar 1857 bracht vreugde aan het hof door de geboorte op 28 november van kroonprins Alfonso, maar het was ook een jaar van zware sociaal-economische problemen wegens een tekort aan graan. De daardoor ontstane onrust werd bloedig onderdrukt. Isabel wendde zich opnieuw tot O'Donnell die er medio 1858 in slaagde een kabinet van brede samenstelling te formeren. Dankzij voor hem goede verkiezingsuitslagen kon zijn regering aanblijven tot 1863, voor die tijd uitzonderlijk lang. Nieuwe wetgeving droeg bij aan modernisering van de overheid. Na de val van O'Donnell nam de onrust weer toe en werd de positie van Isabel II vrijwel onhoudbaar vanwege haar buitenechtelijke uitpattingen. Begin 1866 verviel Spanje in een crisis en een tekort aan primaire bestaansmiddelen schiep een explosief klimaat waaruit de revolutie *La Gloriosa* en de val van de monarchie voortkwamen.

De Eerste Republiek 1868 – 1874

De Eerste Spaanse Republiek ontstond tijdens de zogeheten revolutionaire jaren (het *Sexenio Revolucionario*) die begonnen na de opstand *La Gloriosa* in september 1868. Koningin Isabel II, die het had verbruid bij alle politieke partijen door haar bemoeizucht met de dagelijkse politiek en haar promiscue gedrag, werd uit haar macht ontzet en ging in ballingschap. Na de verkiezingen begin 1869 zette de gematigd liberale regering zich aan de formulering van een nieuwe grondwet. Belangrijkste onderwerpen waren de erkenning van de nationale soevereiniteit en de vastlegging van burgerrechten. Dit laatste kwam tot uiting in de bepaling dat Spanjaarden en ook vreemdelingen die een ander geloof dan het rooms-katholicisme aanhingen, daartoe het volste recht hadden, mits de uitoefening ervan niet in strijd was met de goede zeden. Omdat het bestaan van de monarchie niet ter discussie stond, ging eerste minister Juan Prim op zoek naar een nieuwe koning. De keuze viel op Amadeo di Savoia ofwel Amadeo I de España. Vanuit haar ballingsoord liet Isabel II een scherp protest horen tegen het schenden van de rechten die de Borbóns hadden op de troon.

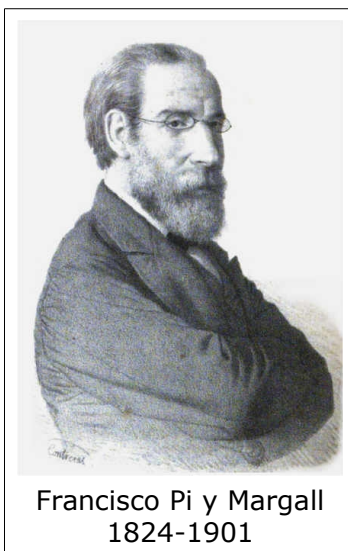

Amadeo I
1845-1890

Amadeo wachtte een lauwe ontvangst in Spanje waar intussen het volk diverse opstanden had ontketend, teleurgesteld als het was door het niet inlossen door de regering van beloftes zoals de beëindiging van de belastingen op verbruiksgoederen (de *consumos*) en het afschaffen van het gehate systeem van rekrutering voor het leger, de zogeheten *quintas*, een vorm van loting onder mannen die de meerderjarige leeftijd hadden bereikt. Omdat de mogelijkheid bestond de dienstplicht af te kopen, draaiden de armen altijd op voor de landsverdediging. Tijdens het regime van Prim kwam het federalisme op in Spanje dat autonomie op alle bestuurlijk niveaus bepleitte en de stichting van een federale staat voor ogen stond naar Amerikaans voorbeeld. Na de geslaagde moordaanslag op Prim in 1870 volgde een zeer instabiele periode omdat de twee belangrijke politieke leiders, de conservatieve Práxedes Sagasta en de radicale Manuel Ruiz Zorrilla, tot weinig of geen compromissen bereid bleken.

De ontstane democratische monarchie beheerst door de Spaanse gegoede middenklassen die zich vervreemd hadden van de arme bevolking was geen succes. Stabiliteit en een breed draagvlak onder de bevolking waren nodig vanwege de toenemende agressiviteit van de carlisten, de opkomst van de alfonsinos, een beweging die prins Alfonso - de zoon van Isabel II - steunde als troonpretendent en vooral ook vanwege de toenemende kracht van de socialistische beweging.

Koning Amadeo, die niet toegaf aan de wens van de geharnaste Spaanse monarchisten om de macht te grijpen, trad op 11 februari 1873 af en verliet het land. De Eerste Republiek werd uitgeroepen waarmee ruimte kwam voor andere denkbeelden. De omwenteling omvatte drie wezenlijke elementen: het inwisselen van de monarchie voor een republiek, het inruilen van een confessionele staat voor een neutrale en de keuze voor een staat met een decentraal karakter. Daarnaast speelde sociale bewogenheid een belangrijke rol. Geestelijk vader van dit nieuwe staatsconcept was de federalist Francisco Pi y Margall, die eind 1873 de macht in handen kreeg.

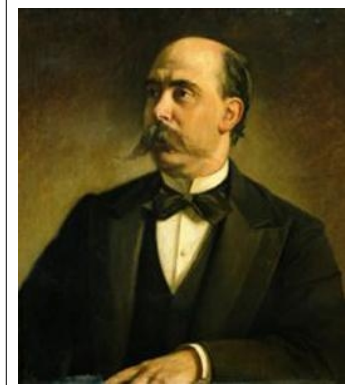

Rond die tijd woedde de in 1872 begonnen Tweede Carlistenoorlog in alle hevigheid. De carlisten - onder aanvoering van troonpretendent Carlos VII - wisten grote delen van Noord-Spanje te veroveren en stichtten daar zelfs een alternatieve staat, gebaseerd op oeroude feodale opvattingen. Deze oorlog eindigde pas in 1876.

In het zuiden werd Pi y Margall geconfronteerd met de zogeheten kantonnale opstanden die hem in een lastig parket brachten. Hoewel hij een federalist was in hart en nieren, verafschuwde hij bewegingen die van onderop met geweld het staatsbestel wilden veranderen. Zijn in de ogen van conservatieven te milde houding jegens het kantonnalisme leidde tot een gedwongen aftreden, waarna de conservatieve Nicolás Salmerón hardhandig afrekende met de opstandelingen. Cartagena was de laatste stad die zich overgaf in 1874, nadat het door bombardementen vrijwel met de grond gelijk was gemaakt.

Een kwestie die tijdens het bestaan van de Eerste Republiek op de achtergrond speelde was de opkomende bevrijdingsbeweging op Cuba en Puerto Rico die in 1868 leidde tot onafhankelijkheidsverklaringen in de beide kolonies. Op Cuba begon een verzetsoorlog die tien jaar zou duren en eindigde met de erkenning van het eiland als provincie van Spanje, bevrijding van slaven en uitbreiding van burgerrechten.

De debatten in de Cortes over een nieuwe grondwet begonnen in 1873. Het concept ervoor was voorbereid door een commissie onder voorzitterschap van Emilio Castelar. Uitgangspunt was de eenheidsstaat, de *Nación Española*, waarin zeventien afzonderlijke staten zouden bestaan (het begrip kanton was zorgvuldig vermeden): dertien op het Iberisch schiereiland, twee eilandstaten (Balearen en de Canarische eilanden) en twee Amerikaanse staten (Cuba en Puerto Rico). De overige Spaanse gebiedsdelen zoals de Filippijnen bleven voorlopig buiten dit systeem. Er werden drie bestuurlijke niveaus onderscheiden. Het nationale niveau van de federale staat, het regionale niveau van de staten en dat van de gemeenten. De twee lagere niveaus kenden een eigen soevereiniteit of autonomie die echter begrensd werd door de competenties en rechten van het niveau erboven. Die autonomie van de lagere niveaus was ruim. Zo konden staten hun eigen grondwet formuleren, mits deze niet conflicteerde met de nationale grondwet. De gemeenten genoten volledige administratieve en economische zelfstandigheid.

Emilio Castelar
1832-1899

Castelar, die in september 1873 tot president was benoemd, kon zijn conservatieve opposanten niet overtuigen van het belang van zijn voorstellen. Hij moest het veld ruimen toen militairen een staatsgreep pleegden en de macht in handen legden van conservatieve bestuurders die echter niet in staat bleken om stabiliteit te creëren. Het was de monarchist Antonio Cánovas del Castillo die ingreep en de in Londen verblijvende zoon van Isabel II, de jonge prins Alfonso, bewoog tot ondertekening van het manifest van Sandhurst dat een door Cánovas ontwikkelde blauwdruk inhield voor de vestiging van een constitutionele monarchie van rooms-katholieke snit.

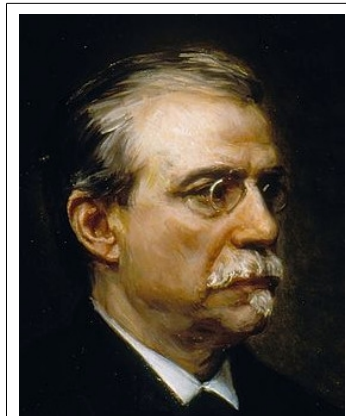
Na publicatie van dit manifest in Spanje organiseerden militairen eind 1874 een opstand onder uitroepen van Alfonso XII als koning. De Eerste Republiek was ten einde gekomen en Cánovas del Castillo begon aan de restauratie van de monarchie.

Restauratie en de ramp van '98 1874 – 1900

In 1874 werd een einde gemaakt aan de Eerste Spaanse Republiek en de monarchie onder het koningschap van Alfonso XII hersteld. Dat was het werk van de historicus Antonio Cánovas del Castillo, die gedurende de laatste kwart van de negentiende eeuw zonder twijfel de meest invloedrijke politicus was van Spanje. Hij creëerde een nieuw monarchaal stelsel dat ruimte bood aan een weliswaar conservatief getint, maar niettemin liberaal-kapitalistisch systeem waarin het primaat van de politiek lag bij de regering en de Cortes, met de koning als bewaker van de liberale staat. Sluitstuk van de politieke doctrine van Cánovas was de creatie van een systeem dat de conservatieve en meer progressief getinte bewegingen in staat stelde elkaar af te

Alfonso XII
1857-1885

Antonio Cánovas del
Castillo
1828-1897

zogenheten *turnismo* - had als voordeel dat het voortbestaan van de monarchie gegarandeerd was en voor de nodige stabiliteit zorgde na decennialang oplaaiende opstanden. Het *turnismo* werd vooral in stand gehouden door lokale *caciques* die op grote schaal verkiezingsfraude pleegden. Deze fraude staat in Spanje bekend als *el pucherazo*, afgeleid van het woord *puchero* ofwel de 'pot' waarin men valse stemmen bewaarde om later toe te voegen aan de stembussen. Deze term is nog steeds in zwang.

Om er zeker van te kunnen zijn dat het gewenste politieke stelsel kon functioneren was het essentieel dat het zowel bij conservatieven als progressieven zou komen tot de formatie van

nieuwe partijen die dit model onderschreven. Dat betekende dat Cánovas zelf de gematigde liberalen verbond in de *Partido Conservador*, terwijl ter linkerzijde Práxedes Sagasta progressieve groeperingen aaneensmeedde in de *Partido Liberal*. In 1876 kwam een nieuwe grondwet tot stand waarin bepaald was dat de soevereiniteit van Spanje een gedeelde was en zowel bij de koning als de Cortes berustte. Een andere belangrijke bepaling betrof de confessionaliteit van de staat, waarin het rooms-katholicisme als staatsgodsdienst werd erkend. Andere geloofsrichtingen werden wel getolereerd, maar uitingen ervan waren verboden.

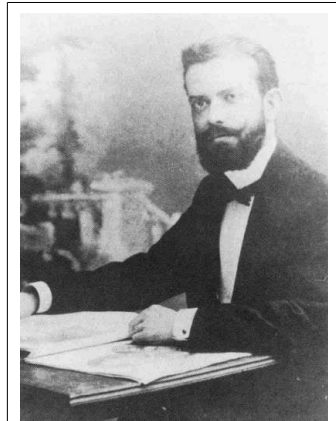
Vanaf 1874 tot begin 1881 regeerde Cánovas met harde hand en deze periode wordt dan ook wel de *dictadura canovista* genoemd. De beëindiging van de Tweede Carlistenoorlog (1876) en van de tienjarige bevrijdingsoorlog op Cuba (1878), droegen bij aan de beeldvorming van een regering die orde op zaken wist te stellen en de vrede kon handhaven. Kenmerkend voor de regering van Cánovas was de beknutting van de persvrijheid en van de vrijheid van samenkomst en vereniging.

Dankzij het turnismo kwam in 1881 Sagasta aan de macht die de burgerrechten herstelde en de rijksbegroting op orde bracht. Tijdens zijn bewind kreeg het eerder opgerichte *Institución Libre de Enseñanza* handen en voeten. Uitgangspunt van dit instituut was de filosofie van de Duitser Karl Krause en het groeide uit tot een gerenommeerd centrum voor onderwijs-vernieuwing. Na een kort regerings-intermezzo onder leiding van *Izquierda Dinástica*, een afscheiding van de Partido Liberal, werd Cánovas opnieuw premier.

Alfonso XII overleed eind 1885. Op dat moment was zijn vrouw Maria Christina von Österreich zwanger. Cánovas en Sagasta kwamen overeen dat zij het regentschap op zich zou nemen. In mei 1886 werd een jongetje geboren: Alfonso XIII. Tot aan diens meerderjarigheid in 1902 wisselden conservatieven en progressieven in het kader van het turnismo elkaar nog zeven keer af. In 1887 werd tijdens het bewind van Sagasta een belangrijke wet aangenomen, waarin niet alleen het recht op associatie werd vastgelegd, maar ook het recht op collectieve acties. Deze wet werd internationaal geprezen vanwege haar vooruitstrevend karakter en is van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van de arbeidersbeweging. Zij was een flinke steun in de rug bij de oprichting van vakorganisaties zoals die van de *Unión General de Trabajadores* (UGT) in 1888. In 1890 werd het algemeen kiesrecht voor meerderjarige mannen opnieuw ingevoerd (de eerste keer was in 1869). Formeel betekende de herinvoering van het algemeen kiesrecht een bevestiging van het democratisch gehalte van de Spaanse natie, maar in de praktijk bleef het turnismo de overhand houden met de daarbij behorende grootschalige manipulaties van verkiezingsuitslagen. Nog altijd heerste er controle van bovenaf en was van politieke invloed van het volk maar weinig sprake.

Tegen het eind van de negentiende eeuw groeiden de onafhankelijkheidsbewegingen in de koloniën (Cuba, Puerto Rico en de Filippijnen) in kracht, waarbij zij steun kregen van de Verenigde Staten die al in 1823 bij monde van president Monroe hadden laten weten dat de Caraïbische eilanden onderdeel waren van het Amerikaanse continent. In 1897 verleende Spanje aan Cuba en Puerto Rico autonomie, maar er kwam geen rust, vooral vanwege het ontploffen van de Amerikaanse kruiser Maine in de haven van Havana.

De oorzaak ervan is nooit achterhaald, maar de VS gaven Spanje de schuld, waarna de Spaans-Amerikaanse oorlog uitbrak die uitliep op een grote nederlaag voor Spanje. Het vredesverdrag van Parijs dat op 10 december 1898 gesloten werd, bracht Cuba onafhankelijkheid terwijl Puerto Rico, de Filippijnen en Guam (onderdeel van de Marianen in de Pacific) overgingen in Amerikaanse handen. Materieel, maar vooral in aanzien, was van het eens zo machtige Spaanse imperium niets meer over behalve de bezittingen in Marokko. Tijdens de koloniale oorlogen kwam het in Spanje tot protesten, waarbij vooral ex-premier Pi y Margall en Pablo Iglesias, oprichter van de *Partido Socialista Obrero Español* (PSOE), zich roerden. In Barcelona vielen doden door een bomaanslag en werden tal van onschuldigen gevangen genomen en gemarteld. Het was in dit klimaat dat premier Cánovas del Castillo in 1897 door een anarchist werd vermoord.

Pablo Iglesias
1850-1925

Regeneratie, oorlog en dictatuur 1900 – 1931

Na het rampjaar van 1898, waarin Spanje de oorlog met de VS verloor en zijn overzeese koloniën kwijtraakte, was eigenlijk iedereen overtuigd van de noodzaak van politieke wederopbouw. Het regeneratiedenken deed zijn intrede. Er bestonden twee stromingen, die van intellectuelen en politici die een heldere en wetenschappelijk verantwoorde vernieuwing voorstonden en een stroming van schrijvers en kunstenaars die hun eigen opvattingen lieten prevaleren. Deze tweede stroming, de generatie van '98, sloeg een pessimistische toon aan en werd later door de filosoof José Ortega y Gasset de Onheilsgeneratie genoemd. Zelf behoorde hij tot de optimistischer gestemde beweging die aan het begin van de Eerste Wereldoorlog van zich deed spreken: de Generatie van '14, de generatie van de hoop.

Serius werd geprobeerd om het land er financieel en economisch weer bovenop te helpen. Antonio Maura, leider van de *Partido Conservador*, trachtte dat te doen door van bovenaf bestuurlijke veranderingen aan te brengen, terwijl zijn collega van de progressieve *Partido Liberal*, José Canalejas, het zocht in hervormingen langs democratische weg, van onderop. Ook zag Canalejas het belang in van de dialoog met de arbeidersbeweging. In 1902 aanvaardde Alfonso XIII op de meerderjarige leeftijd van zestien daadwerkelijk het koningschap. Hij bemoeide zich nadrukkelijk met regeringszaken en trok meestal één lijn met de militairen. Hij huwde in 1906 de Britse prinses Victoria Eugénie van Battenberg. Hun derde kind was Juan, grootvader van de huidige koning Felipe VI.

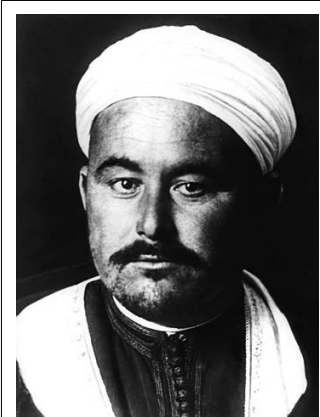
Alfonso XIII
1886-1941

Ten gevolge van een aanslag van inheemsen op arbeiders in dienst van Spaanse mijnexploitanten in 1909, brak in Marokko de oorlog van Melilla uit. Het besluit van Maura om grote aantallen reservisten op te roepen leidde tot ernstige incidenten in Barcelona die bekend staan als die van de Tragische Week. In een klimaat waarin onder arbeiders het republicanisme en antiklerikalisme sterk groeiend was en anarchisten het geweld niet schuwden, groeide deze incidenten uit tot een opstand die door Guardia Civil en het leger werd neergeslagen. Protesten tegen Maura in binnen- en buitenland brachten de koning ertoe Canalejas tot premier te benoemen. Bij de verkiezingen van 1910 werd voor het eerst een socialist in de Cortes gekozen: Pablo Iglesias, oprichter van de PSOE (1879). Canalejas stimuleerde collectieve onderhandelingen tussen werkgevers en werknemers en richtte zich op verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Hij werd in 1912 door een anarchist om het leven gebracht.

In 1914 brak de Eerste Wereldoorlog uit, waarin Spanje neutraal bleef. De oorlog betekende voor Spanje dat er zich een buitenlandse markt opende en dat bracht de Spaanse economie in een stroomversnelling. Maar de trek naar de grote steden en de oplopende inflatie veroorzaakte sociale onrust die uitliep in de grote revolutionaire staking van 1917, georganiseerd door de PSOE en de UGT (de nationale vakbond). Deze staking eindigde in een mislukking en tal van vooraanstaande socialisten werden gearresteerd. Onder hen waren Julian Besteiro van de PSOE en Francisco Largo Caballero van de UGT. Na hun vrijlating wisten deze stakingsleiders bij de verkiezingen in 1918 een zetel in de Cortes te bemachtigen.

De arbeidsonrust nam na het neerslaan van de staking van 1917 verder toe en de syndicaten groeiden in omvang, met name de in 1910 opgerichte anarchistische bond, de CNT. Er werd op grote schaal gestaakt. Het ging daarbij niet meer alleen om verbetering van arbeidsvoorwaarden, maar ook eisten de vakorganisaties dat er een eind kwam aan de archaïsche eigendomsverhoudingen.

In het Spaans-Marokkaanse protectoraat tekende zich na WO I een heftige strijd af tussen de Spaanse troepen en opstandige inheemse bevolking. Deze zogeheten Rifoorlog bereikte een hoogtepunt in 1921 met de slag bij Annual, waar de volgelingen van de Riffijnse leider Abd-el-Krim de Spaanse legers verpletterend versloegen. Natuurlijk kreeg de legerleiding zware verwijten te horen, maar ook Alfons XIII bleef kritiek niet bespaard. Het socialistische parlementslid Indalecio Prieto legde de schuld van Annual ronduit bij de monarchie.

Abd-el-Krim
1882-1963

Gesteund door de koning pleegde generaal Manuel Primo de Rivera in 1923 een staatsgreep. De grondwet werd buiten werking gesteld, de Cortes naar huis gestuurd en het Militair Directoraat naam het landsbestuur in handen. Geïnspireerd door hoe Mussolini vorm gegeven had aan de Italiaanse staat, koos Primo de Rivera ervoor om alle politieke partijen te verbieden en over te gaan tot een eenheidspartij: de *Unión Patriótica*. De persvrijheid werd aan banden gelegd, het gebruik van andere talen dan het Castiliaans verboden evenals het vertonen van regionale symbolen als de Baskische vlag. Het gevecht om de macht in Noord-Afrika werd hervat en na een groot offensief eindigde de Rifoorlog in 1926 met de overgave van Abd-el-Krim. De populariteit die Primo de Rivera genoot vanwege zijn succes in Marokko stelde hem staat een poging te wagen zijn regime te bestendigen door het een meer civiel karakter te geven. Hij verving het Militaire Directoraat door een burgerlijk bestuur, het Civiel Directoraat. Primo de Rivera had grootse plannen op sociaaleconomisch gebied: een combinatie van staatsinterventie in de economie en een programma van sociale hervormingen. Die hervormingen wilde hij realiseren via een corporatistisch model van harmonieuze samenwerking tussen werkgevers en werknemers, waarvoor hij steun zocht en kreeg van UGT-voorman Largo Caballero.

Miguel Primo de Rivera
1870-1930

Gaandeweg groeide de kritiek van intellectuelen op de dictator en in 1926 begon ook het leger tekenen van onvrede te vertonen vanwege het door Primo de Rivera gelanceerde open systeem van bevorderingen (niet gebaseerd op anciënniteit). In december 1929 gaf Primo de Rivera het op en bood zijn ontslag aan. Door iedereen verlaten en uitgeput vertrok hij naar Parijs waar hij enkele maanden later in eenzaamheid overleed. In 1931 vonden gemeenteraadsverkiezingen plaats die uitliepen op een overwinning voor de republikeinse partijen in de steden. Op 14 april was het zover; de koning trad af en ging in ballingschap.

De Tweede Republiek 1931 – 1936

Na het aftreden van koning Alfonso XIII in 1931 werd de Tweede Spaanse Republiek uitgeroepen. Deze was mogelijk gemaakt door een combinatie van verschillende politieke stromingen. Centrumrechts, aangevoerd door Niceto Alcalá Zamora, leider van de *Derecha Liberal Republicana*, streefde een gematigd liberale koers na en wenste geen al te rigoureuze sociale hervormingen en veranderingen in de relatie van kerk en staat. Tweede rechtse stroming was de *Partido Republicano Radical* van Alejandro Lerroux, die scheiding van kerk en staat en een vrije markteconomie ten doel had. De links-republikeinen van *Acción Republicana* onder leiding van Manuel Azaña zagen het ontstaan van de republiek als

Niceto Alcalá Zamora
1880-1949

een mogelijkheid om tot fundamentele economische, sociale en politieke hervormingen te komen. De socialisten tenslotte, verenigd in de *Partido Socialista Obrero Español* stonden een geleidelijke, niet-revolutionaire overgang naar een socialistische maatschappij voor. Binnen de PSOE tekende zich al snel een richtingenstrijd af: die tussen de pragmatische democraat Indalecio Prieto en de revolutionairgezinde Francisco Largo Caballero.

Manuel Azaña
1880-1940

Het door de republikeinse regering voorstel voor een nieuwe grondwet veroorzaakte heftige debatten over de landhervorming en de positie van de kerk. Antiklerikale maatregelen zoals scheiding van kerk en staat, verdrijving van jezuïeten en het verbod aan de congregaties om onderwijs te geven, leidde tot het vertrek van de gelovige Alcalá Zamora als regeringsleider. Om een scheuring in de gelederen te voorkomen werd hem het presidentschap aangeboden. Azaña volgde Alcalá Zamora op als premier.

De maatregelen die de linkse regering trof vielen natuurlijk slecht bij katholieken en monarchisten. Katholiek rechts verenigde zich voor het eerst in de Spaanse historie in een politieke organisatie: de *Confederación Española de Derechas Autónomas* (CEDA) die stevig verzet bood tegen de linkse regering, maar niet neigde naar het ontketenen van opstanden. De enige poging daartoe kwam van generaal José Sanjurjo in 1932. Deze was slecht voorbereid en werd door de regering snel de kop ingedrukt. Een veel serieuzere bedreiging voor de regering vormden de revolutionair gezinde anarchisten met hun gewelddadige acties.

Het verzet tegen de koers van de regering Azaña groeide en nadat begin 1933 een aantal opstandige boerenarbeiders in het dorpje Casa Viejas was geëxecuteerd door de politie, was voor Alcalá Zamora de maat vol en schreef hij algemene verkiezingen uit die een eclatante overwinning voor de rechtse CEDA opleverde. In plaats van haar leider, José María Gil Robles, opdracht te geven een regering te formeren, benoemde hij Lerroux tot premier, die een kabinet samenstelde bestaande uit vertegenwoordigers van zijn eigen partij. Lerroux zag zich gedwongen een rechtse koers te varen om zich te verzekeren van gedoogsteun van de CEDA.

In de herfst van 1934 brak een door links-revolutionaire krachten voorbereide algemene opstand uit waarmee Largo Caballero – ook wel de Spaanse Lenin genoemd – de CEDA de weg naar de macht probeerde af te snijden. De opstand kwam niet van de grond, behalve in Catalonië en Asturië. De Catalaanse president Lluís Companys riep in Barcelona de Catalaanse staat binnen de republiek uit en in Asturië werd een revolutionair regime ingesteld. In Catalonië was het snel afgelopen en Companys belandde in de cel, maar in Asturië brak een echte burgeroorlog uit toen regeringstroepen onder leiding van generaal Francisco Franco met harde hand de revolutie smoorden.

In het kabinet van Lerroux werd plaats gemaakt voor vijf ministers van de CEDA waaronder Gil-Robles die de post van Oorlog bezette. Hij draaide reorganisatieplannen die door Azaña waren ontwikkeld terug en benoemde generaal Franco tot chef van de generale staf. Ook andere initiatieven uit de voorgaande periode zoals de landhervorming werden geschrapt. Pogingen om de grondwet te wijzigen leden schipbreuk vanwege de val van het kabinet om een begrotingskwestie. De stabiliteit van de volgende regeringsploeg kwam ernstig in gevaar toen bleek dat Lerroux betrokken was bij een grote corruptieaffaire, het zogeheten Straperlo schandaal, vernoemd naar een illegaal ingevoerd gokspel. De CEDA lokte een kabinetscrisis uit in de hoop dat Gil-Robles tot premier zou worden benoemd, maar president Alcalá Zamora – bang voor heftige reacties van links – koerste aan op nieuwe verkiezingen die op 16 februari 1936 plaatsvonden en waarbij het linkse Volksfront en de CEDA als blokken tegenover elkaar stonden. Het Volksfront won en Azaña kwam opnieuw aan de macht. Omdat de socialisten niet wensten samen te werken met burgerlijke politici formeerde Azaña een minderheidskabinet dat vrijwel geheel bestond uit leden van zijn eigen partij. Inmiddels was het onderlinge geweld tussen rechtse groeperingen zoals de Falange en de links-revolutionairen en anarchisten sterk toegenomen en Azaña verzuimde streng op te treden, met name tegen aanvallen die aanhangers van extreem links deden op kerken en kloosters. De werkloosheid steeg onrustbarend en daarmee de arbeidsonrust. De revolutionairen wachtten op hun kans de macht te veroveren en het leger maakte zich op om in te grijpen.

José María Gil Robles
1898-1980

Begin april 1936 werd Alcalá Zamora ten val gebracht en Azaña verkozen tot president. De man die dit had georkestreerd was Prieto die Azaña liever zag verdwijnen uit de actieve politiek om daarmee de weg vrij te maken voor een premier van een breder samengesteld kabinet dat daadkrachtiger zou kunnen optreden. Prieto had zichzelf die rol toebedacht, maar het was weer zijn eigen partij, de PSOE, die daar een stokje voor stak. De volgelingen van Largo Caballero bleven onvermurwbaar en wilden uitsluitend samenwerken met revolutionair-links en niet met de republikeinen. Opnieuw trad een minderheidskabinet aan dat vrijwel machteloos toezag dat het straatgeweld zich verheigde. Voor de militairen was de grens bereikt en de moord op 13 juli op de monarchistische leider José Calvo Sotelo de druppel die de emmer deed overlopen. De opstand der militairen, geleid door generaal Emilio Mola Vidal, begon en de Burgeroorlog brak uit.

De Spaanse Burgeroorlog 1936 – 1939

In 1936 groeiden de politieke spanningen in Spanje naar een hoogtepunt. Ten gevolge van de politieke versnippering en de onmacht van politici om compromissen te sluiten slaagde men er niet in een stabiele regering te formeren die een eind kon maken aan het toenemend straatgeweld. De militairen besloten te rebelleren, het volk vroeg om wapens en de oorlog brak uit. Niemand rekende of hoopte op een langdurig conflict, maar het liep anders. De opstandelingen wonnen na drie jaar verbitterde strijd en er volgde zesendertig jaar van dictatuur.

Emilio Mola Vidal
1887-1937

Op de avond van 16 juli 1936 gaf de leider van de opstandelingen, generaal Emilio Mola, het startsein voor de militaire revolte. De rebellen maakten zich meester van Marokko, terwijl op het schiereiland een brede strook vanaf het midden en noorden van het land in hun handen viel. In enkele steden die als enclaves in republikeins gebied lagen, zoals Oviedo in het noorden en Sevilla en Cádiz in het zuiden, slaagden de rebellen erin een overwinning

te boeken, wat in het zuiden een belangrijk bruggenhoofd deed ontstaan. In de belangrijkste steden, zoals Barcelona en Madrid mislukte de opstand. Twee dagen later besloot de regering wapens uit te delen aan het volk en brak de Burgeroorlog uit. Franco arriveerde op 19 juli in Marokko, waar hij met steun aan Italië en Duitsland de eerste luchtbrug uit de militaire geschiedenis realiseerde. De nationalistische troepen rukten snel op naar het noorden, veroverden Badajoz en naderden de hoofdstad. Tot ieders verbazing stootte Franco – inmiddels benoemd tot opperbevelhebber (*Generalísimo*) van de nationalisten – niet door, maar besloot eerst het Alcázar van Toledo te ontzetten, waarin de Militaire Academie was gevestigd. Dat kostte hem misschien een snelle verovering van de hoofdstad, maar Franco was niet een man die veel risico's wilde nemen.

In september benoemde president Manuel Azaña de socialist Francisco Largo Caballero tot premier van een linkse regering die een begin maakte met de reorganisatie van het leger naar Russisch model en op grote schaal wapens aankocht van de Sovjets waarvoor de Spaanse goudvoorraad werd ingezet. Deze wapens kwamen binnen tegelijk met de eerste Internationale Brigades. Nadat de aanval op Madrid was begonnen in oktober vluchtte de regering begin november naar Valencia, de stad overlatend in handen van een *Junta de Defensa*. Vlak daarop werd een bloedbad aangericht onder nationalistische gevangenen die beschouwd werden als de vijfde colonne van Franco. Madrid hield stand mede dankzij de inzet van talloze vrijwilligers. Ook een tweede poging van Franco om vanuit het zuidoosten de stad te veroveren mislukte. Zijn troepen werden in maart 1937 verslagen bij Guadalajara. Franco richtte vervolgens zijn blik naar het noorden en zette een aanval in op de zo belangrijke mijn- en industriegebieden. In deze strijd vochten de carlistische requetés aan de zijde van de nationalisten tegen hun Baskische geloofsgenoten.

Beslissend was het overwicht dat de nationalisten hadden in de lucht, dankzij de inzet van het Duitse Condorlegioen. In april werd het stadje Guernica gebombardeerd, waarbij enkele honderden slachtoffers vielen en de weg naar het noorden leek open te liggen voor Franco. Nadat de nationalistische opstandelingen in juli 1936 door het linkse verzet in Barcelona waren verslagen, heersten in feite de anarchisten onder aanvoering van Buenaventura Durruti over de stad. Bijna een jaar later besloot de regering de macht terug te nemen, wat leidde tot een onderlinge strijd binnen het linkse blok. Onder druk van de communisten trad Largo Caballero af en werd opgevolgd door Juan Negrín, een socialist die goed lag bij de communisten.

Om de aandacht van Franco af te leiden van het noorden ontketenden de republikeinen medio 1937 op advies van de steeds meer aan invloed winnende communisten twee offensieven, bij San Ildefonso en Huesca, die beide eindigden in een fiasco. In juli viel Bilbao, waarna de republikeinen aanvielen bij Brunete om een snelle aanval van de nationalisten op Madrid te voorkomen. Tegen het advies van zijn legerleiding ging Franco het gevecht aan. De noordelijke provincies waren strategisch immers van groter belang dan het dorpje Brunete, maar dit was een voor Franco kenmerkende manier van oorlog voeren. Elke meter grond die de vijand op hem veroverde, wilde hij terugwinnen en overal waar hij terrein bezette werd de bevolking gezuiverd van revolutionaire elementen. Na de republikeinen te hebben verslagen hervatte Franco zijn offensief in het noorden en in september viel Santander, waarmee hij de beschikking kreeg over belangrijke oorlogsindustrieën.

Nog twee keer vielen de republikeinen in 1937 aan en telkens verloren zij de strijd vooral door de overmacht van Franco's luchtmacht. De eerste nederlaag was aan het oostelijke Aragonese front bij Belchite in september en de tweede in de slag om Teruel rond de jaarwisseling die werd uitgevochten bij een vorst van -20° C. In maart 1938 braken de nationalistenvoor door tot aan de Middellandse Zeekust en spleten zo de republikeinse zone om vervolgens op te rukken in de richting van Valencia (het Levantoffensief). Daar stuitte zij echter op een sterke republikeinse verdedigingslinie. In feite boekten de republikeinen met deze puur verdedigende operatie veel meer succes dan met de enige tot dan toe gewonnen offensieve daad: de slag bij Guadalajara in 1937, een overwinning ten koste van enorme verliezen.

Het is opmerkelijk dat na de debacles van de aanvallen bij Brunete, Belchite en Teruel, de republikeinen nog steeds geen lering trokken uit deze gebeurtenissen en niet overstapten op een veel effectievere verdedigingsstrategie zoals die bij het Levantoffensief. In plaats daarvan werd weer gekozen voor de aanval: het Ebro-offensief in de zomer van 1938,

waarbij het republikeinse leger vrijwel vernietigd werd. Rond de kerst van dat jaar veroverden de nationalistenvoor Barcelona, waarop president Azaña de wijk nam naar Frankrijk en met hem een half miljoen vluchtelingen.

Francisco Franco
1892 - 1975

Begin 1939 kwam het opnieuw tot een gewapend conflict binnen het linkse kamp toen generaal Sigismundo Casado en de socialist Julián Besteiro de macht grepen en communistische aanhangers van premier Negrín en die van Casado slaags raakten in Madrid. Casado probeerde tot onderhandelingen te komen met Franco, maar deze reageerde met de eis tot onvoorwaardelijke overgave.

Op 28 maart marcheerden Franco's troepen Madrid binnen, waarna de formele overgave volgde van de republikeinen. Het felicitatietelegram van het Vaticaan aan de Generalísimo getuigde van diepe dankbaarheid jegens de man die menig keer gezegd had dat de Burgeroorlog geen oorlog was, maar een kruistocht.